

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών Επιστημών

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αστικά και οικιστικά κοινά

Η κατοικία ως κοινό

Βαλιάντζας Ζαχαρίας

Επιβλέπων καθηγητής

Αρβανιτίδης Πασχάλης, Αναπληρωτής Καθηγητής

Ακαδημαϊκό έτος

2019-2020

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Περίληψη στα Αγγλικά (Abstract).....	4
Ευχαριστίες	5
1. Εισαγωγή-Επισκόπηση κεφαλαίων	
Εισαγωγή.....	6
Επισκόπηση κεφαλαίων.....	7
2. Μια γενεαλογία της σκέψης γύρω από τις περιφράξεις και τα κοινά	
2.1 Εισαγωγή.....	9
2.2 Οι περιφράξεις και η πρωταρχική συσσώρευση	9
2.3 Τα κοινά (commons) και η ανάδυση του κοινωνιού (commoning)	10
2.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την εννοιολόγηση των κοινών και των περιφράξεων.....	12
2.4.1 Οι προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων-νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις	12
2.4.2 Οι προσεγγίσεις της κρατικής ρύθμισης των κοινών πόρων	14
2.4.3 Η Elinor Ostrom και οι θεωρίες των κοινών και της συλλογικής δράσης.....	15
2.4.4 Οι αντικαπιταλιστικές προσεγγίσεις για τις περιφράξεις και τα κοινά.....	17
2.4.5 Οι νέες περιφράξεις.....	19
2.5 Η κριτική στον ποροκεντρισμό	21
2.6 Συμπεράσματα.....	22
3. Κοινός χώρος και αστικά κοινά	
3.1 Εισαγωγή	23
3.2 Το δικαίωμα στην πόλη- Τα νέα κοινωνικά κινήματα πόλης και τα αυτόνομα κινήματα.....	23
3.3 Οι νέες αστικές περιφράξεις και ο κοινός χώρος.....	27
3.4 Τα αστικά κοινά και οι πρακτικές του κοινωνιού στην πόλη.....	30
3.5 Συμπεράσματα.....	33

4. Από το δικαίωμα στην πόλη στο δικαίωμα στην κατοικία	
 Τα οικιστικά κοινά – η κατοικία ως κοινό	
4.1 Εισαγωγή	34
4.2 Το (πάντα επίκαιρο) ζήτημα της στέγασης και της κατοικίας.....	34
4.3 Τα οικιστικά κοινά – η κατοικία ως κοινό.....	36
4.4 Η στεγαστική κρίση και οι εναλλακτικές πολιτικές και πρακτικές σήμερα- προς ένα οικιστικό κοινωνείν	43
4.5 Συμπεράσματα	45
5. Παραδείγματα και μορφές οικιστικών κοινών	
5.1 Εισαγωγή	46
5.2 Οι οικιστικές εναλλακτικές ως προεικόνιση του οικιστικού κοινωνείν.....	46
5.3 Τέσσερις μελέτες περίπτωσης οικιστικών κοινών.....	48
5.4 Συμπεράσματα	60
Επίλογος, συμπεράσματα.....	62
Βιβλιογραφία.....	65

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία επιχειρεί μέσω της μελέτης των θεωριών και θέσεων γύρω από τις αστικές περιφράξεις και τα αντικαπιταλιστικά κοινά πόλης να αναδείξει τις δράσεις και πρακτικές του οικιστικού κοινωνείν που αναπτύσσονται σήμερα σε δεκάδες πόλεις και μητροπόλεις. Μέσω της επανανοηματοδότησης του «δικαιώματος στην πόλη» από τα νέα κοινωνικά κινήματα πόλης και τις διεκδικήσεις τους, παρατίθεται ένα ευρύ, τόσο χωρικό όσο και πολιτικό-οργανωτικό, ψηφιδωτό δράσεων και μορφών οργάνωσης που καταδεικνύουν τις ιδέες του αστικού κοινωνείν γύρω από τα ζητήματα στέγης και κατοικίας αλλά και ανάπτυξης του αστικού «κοινού» χώρου γενικότερα στον αντίποδα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών των νέων αστικών περιφράξεων (π.χ. ιδιωτικοποίηση αστικών υποδομών, εξευγενισμός αστικών περιοχών, κτλ.). Στη βάση αυτή, αναδεικνύεται ένα πλαίσιο κατανόησης και ανάλυσης των οικιστικών κοινών στην κατεύθυνση της παροχής από-εμπορευματοποιημένης και συλλογικά αυτό-οργανωμένης από-κοινού στέγασης.

Μελετώντας αναλυτικά τέσσερις διαφορετικές περιπτώσεις, τόσο σε χωρικό όσο και πολιτικό-οργανωτικό επίπεδο, οικιστικού κοινωνείν, η εργασία καταλήγει πως σε καιρούς όπου η κρίση της κατοικίας, του στεγαστικού αποθέματος καθώς και η ένταση των προβλημάτων της αστεγίας και της δημιουργίας παραγκουπόλεων εντείνεται, η προοπτική για ένα οικιστικό κοινωνείν δημιουργεί ρωγμές στις αστικές και οικιστικές περιφράξεις προτείνοντας όχι απλώς λύσεις, αλλά προεικονίζοντας ένα διαφορετικό παράδειγμα αστικού τρόπου διαβίωσης βασισμένο στις αξίες της συλλογικότητας, της αλληλεγγύης και της αυτό-οργάνωσης που αναδύονται μέσω των πρακτικών των κοινών και του οικιστικού κοινωνείν εν γένει.

Abstract

The current diploma thesis explores the theories and positions of urban enclosures and the urban commons, in an attempt to understand and discuss the initiatives of urban commoning that take place in many urban areas around the globe. It builds on the idea of the "right to the city" that is embraced by the new social urban movements to deploy a wide range of actions and forms of organization that condenses the ideas of urban commoning around the issues of housing and development of urban "common" space generally, in contrast to the neoliberal policies that give rise to new urban enclosures (e.g. privatization of urban infrastructure, gentrification of urban areas, etc.). On these grounds the thesis provide a framework for understanding and analyzing housing commons for the provision of de-commercialized and collectively-organized housing services.

Analyzing four different (in spatial, political and organizational terms) case studies of housing commons, the research concludes that in the present times that the issues of housing provision and homelessness intensify, the prospect of housing commons constitutes not just a solution but a different example of urban living that is based on the values of collectiveness, solidarity and self-organization that emerge through the practices of commons and urban commoning in general.

Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή εργασία δε θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την παρότρυνση, την έμπνευση, την υλική αλλά και την άυλη υποστήριξη των παρακάτω:

Του καθηγητή Πασχάλη Αρβανιτίδη για την αρχική ιδέα και την πρόταση εκπόνησης της εργασίας, καθώς και για τις βοηθητικές του συμβουλές, επισημάνσεις και διορθώσεις.

Της Silvia Federici και του George Caffentzis που η γνωριμία τους και η διοργάνωση από κοινού πολιτικής εκδήλωσης αποτέλεσε έμπνευση ζωής. Μια βιωμένη εμπειρία των θεωριών και πρακτικών του κοινωνείν (commoning), καθώς επίσης και για τη συμβολή τους με πολύ χρήσιμες βιβλιογραφικές πηγές.

Του διδάκτορα Πέτρο Πετρίδη για την υποστήριξη και την ενθάρρυνση του μέσω και γύρω του μαθήματος «Ανθρωπολογία των κοινωνιών» στο τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το φθινόπωρο του 2018.

Τους μεταδιδακτορικούς ερευνητές Χάρη Τσαβδάρογλου και Νίκο Σούζα για την πραγματικά πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξή τους στο κομμάτι διεύρυνσης της βιβλιογραφίας και των πηγών.

Επίσης η εκπόνηση της παρούσας έρευνας δε θα γινόταν με την ίδια ζέση δίχως τη βιωμένη εμπειρία του μοιράσματος και της αλληλεγγύης μέσω των δομών του κοινωνικού ανταγωνισμού, σε κοινότητες, καταλήψεις, συνελεύσεις γειτονιάς, δίπλα σε υπέροχους ανθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία θα επιχειρηθεί η ανάλυση, μέσω βιβλιογραφικής επισκόπησης και τεκμηρίωσης, μιας γενεαλογίας των θεωριών των κοινών και των περιφράξεων, καθώς και των ζητημάτων του «κοινού» (αστικού) χώρου και της κατοικίας ως κοινού. Μια γενεαλογία που διατρέχει την παγκόσμια ιστορία από τις απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης μέχρι και σήμερα.

Εκκινώντας από τις περιφράξεις του 17^{ου} αιώνα στην Αγγλία και την μετάλλαξη του δυτικού κόσμου μέσω της αστικοποίησης, θα προσεγγιστούν τα ζητήματα των περιφράξεων, αλλά και των συλλογικών αντιστάσεων σε αυτές, όπως καταγράφονται στον παγκόσμιο χάρτη. Θα αναλυθούν οι ιδεολογικές διαφοροποιήσεις γύρω από την ερμηνεία των κοινών και του κοινωνείν (commoning) μέσω των διακριτών στοχαστών και ρευμάτων πολιτικής σκέψης. Μέσω της παρουσίασης της εξέλιξης των ρευμάτων σκέψης γύρω από τα κοινά (commons) στη διεθνή βιβλιογραφία, θα ερμηνευθούν οι συνδέσεις, οι τομές και οι ρήξεις με τις ιδέες του κοινωνείν (commoning) έως τον 21ο αιώνα.

Σκοπός της εργασίας είναι να μελετήσει τις θεωρίες του κοινωνείν στα κοινά και να εξετάσει το βαθμό που αυτές μετουσιώθηκαν σε πρακτικές συλλογικής δράσης στον αστικό ιστό από κοινότητες αλλά και κινήματα πόλης τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Είναι επίσης η εξέταση ζητημάτων των από-κοινού μορφών δράσης στον αστικό, στον στεγαστικό και στον κατοικήσιμο «κοινό» χώρο εν γένει, στην επίκαιρη συγκυρία όπου το στεγαστικό ερώτημα επιστρέφει εμφατικά. Με εργαλεία τις θεωρίες για τα αστικά κοινά και το οικιστικό κοινωνείν θα παρατεθούν συγκριτικά οι (σε παγκόσμια κλίμακα) εναλλακτικές, συλλογικές και αυτοοργανωμένες απαντήσεις στο ζήτημα της κατοικίας σήμερα.

Τα ερωτήματα τα οποία θα προσεγγίσει κριτικά η παρούσα εργασία συνοψίζονται στα παρακάτω: Τι είναι τα οικιστικά κοινά και πως αυτά διευρύνουν τη συζήτηση γύρω από τα θέματα της στέγασης, της κατοίκησης και της ζωής στην πόλη εν γένει; Ποια είναι η σύνδεση των θεωριών του κοινωνείν στα κοινά με τα κοινωνικά

κινήματα πόλης στην ύστερη νεωτερικότητα; Πως μπορούν τα οικιστικά κοινά να αποτελέσουν παράδειγμα συλλογικής δράσης στο επίκαιρο ζήτημα της κρίσης της κατοικίας και του στεγαστικού αποθέματος; Ποιές είναι οι δυνητικές προοπτικές που δίνουν στο ζήτημα της στέγασης οι πρακτικές και οι χειρονομίες του κοινωνείν;

Η εργασία δομείται ως εξής:

Στο 2^ο κεφάλαιο, εκκινώντας από τις απαρχές των περιφράξεων στην πρώιμη περίοδο της βιομηχανικής και καπιταλιστικής ανάπτυξης, καταγράφουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω τους, καθώς και τις απαντήσεις των κοινωνών (commoners) στις διαδικασίες πρωταρχικής συσσώρευσης και περιφράξεων γης. Στη συνέχεια παραθέτονται οι επί μέρους ιδεολογικά διαφορετικές προσεγγίσεις γύρω από τις περιφράξεις και τα κοινά, από την κλασσική φιλελεύθερη ανάλυση, τις νεοφιλελεύθερες θεωρίες περί «τραγωδίας των κοινών», τις πολιτικές της κρατικής ρύθμισης των κοινών πόρων, μέχρι τις σχετικά πρόσφατες θεωρητικές προσεγγίσεις υπέρ της συλλογικής δράσης και αυτό-διαχείρισης των κοινών πόρων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αντικαπιταλιστικές, (μαρξιακές, μαρξιστικές, και αυτόνομες) προσεγγίσεις για τις νέες περιφράξεις καθώς και οι τοποθετήσεις ερευνητών και μελετητών για έναν «κομμουνισμό των κοινών».

Στη συνέχεια στο 3^ο κεφάλαιο εξετάζουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις για το «δικαίωμα στην πόλη» και τα αστικά κοινά μέσα από το καλειδοσκόπιο των πρακτικών των (νέων) κοινωνικών κινήματων πόλης και των αυτόνομων κινήματων. Εξετάζοντας τις νέες μορφές των αστικών περιφράξεων, σκιαγραφείται το πλαίσιο δημιουργίας των πρακτικών του κοινωνείν μέσα στον δαιδαλώδη αστικό ιστό των σύγχρονων μητροπόλεων καθώς και οι δυνατότητες δημιουργίας του κοινού χώρου σε αυτόν. Τονίζονται οι δυνατότητες των μορφών του αστικού κοινωνείν και εν γένει οι ευκαιρίες ανάπτυξης ενός ευρύτερου πλαισίου διεύρυνσης της θέσμησης του κοινωνείν, ο οποίος θα περιλαμβάνει και το οικιστικό κοινωνείν.

Έτσι περνάμε στο κεφάλαιο 4, όπου εξετάζονται οι νέες προσεγγίσεις στο ζήτημα της στέγασης και της κατοικίας μέσα από το πρίσμα του οικιστικού κοινωνείν. Το πάντα επίκαιρο ζήτημα του «δικαιώματος σε αξιοπρεπή στέγη» μετεξελίσσεται μέσω των

προσεγγίσεων για τις στεγαστικές εναλλακτικές, τους συνεταιρισμούς κατοικίας και εν γένει του οικιστικού κοινωνείν, ως μια δυνατότητα των συλλογικών κοινωνιών (commoners) να δημιουργήσουν νέους κοινοτικούς όρους διαβίωσης μέσα και γύρω από τις μητροπόλεις του 21^{ου} αιώνα.

Ακολουθώντας στο κεφάλαιο 5 το ερμηνευτικό πλαίσιο του κεφαλαίου 4, αναφορικά με τις διαφορετικές μορφές και λειτουργίες του οικιστικού κοινωνείν σε παγκόσμια κλίμακα, παρουσιάζουμε τέσσερις μελέτες περίπτωσης που ακολουθούν διαφορετικές εναλλακτικές προσεγγίσεις και μορφές ανάπτυξης. Από τα καταπιστεύματα γης και αυτοοργανωμένης συλλογικής διαχείρισης της κατοικίας στην Νότια Αφρική, μέχρι τους συνεταιρισμούς κατοικίας στη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη αλλά και τις καταλήψεις στέγης στον παγκόσμιο χάρτη, οι προοπτικές του οικιστικού κοινωνείν μοιάζουν ιδιαίτερα επίκαιρες και διαρκώς αναπτυσσόμενες. Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο παραθέτουμε τα συμπεράσματα της έρευνάς μας η οποία φιλοδοξεί να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω θεωρητική αλλά και πρακτική διεύρυνση της συζήτησης γύρω από τις νέες περιφράξεις, τα κοινά, το αστικό και το οικιστικό κοινωνείν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μια γενεαλογία της σκέψης γύρω από τις περιφράξεις και τα κοινά

2.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο συζητά τις ιστορικές απαρχές των περιφράξεων και της πρωταρχικής συσσώρευσης καθώς επίσης και των κοινών και των μορφών ανάδυσης του κοινωνείν. Διατρέχει βιβλιογραφικά τις διαφορετικές ιδεολογικο-πολιτικές (φιλελεύθερες, κεινσιανές, οστρομικές, μαρξιστικές, αυτόνομες) αναλύσεις γύρω από τα ζητήματα των περιφράξεων και των κοινών και αναδεικνύει την έννοια των νέων περιφράξεων και τις σύγχρονες αντικαπιταλιστικές προσεγγίσεις κριτικής στην ποροκεντρική ανάλυση των κοινών.

2.2 Οι περιφράξεις και η πρωταρχική συσσώρευση

Είναι δύσκολο να τοποθετηθεί χρονικά το σημείο γέννησης των κοινών καθώς αυτά θα λέγαμε διατρέχουν την ανθρώπινη ιστορία από τις απαρχές της (Bollier 2016). Η έννοια της κοινότητας, της κοινοκτημοσύνης και του κοινωνείν εμφανίζονται στην ιστορία από τις πρώτες μορφές των κοινοτήτων των τροφοσυλλεκτών. Όπως αναφέρει ο David Bollier (2016,30) *«τα κοινά μπορούν να εμφανισθούν σχεδόν οπουδήποτε και είναι εξαιρετικά παραγωγικά σε αντίξοες συνθήκες»* ή σύμφωνα με τον Peter Linebaugh (2014) *«Σπάνια υπήρχε μια κοινωνία στο πρόσωπο της γης που δεν έχει είχε στην καρδιά της τα κοινά.»*

Η χρονοθέτηση των περιφράξεων όμως, ως μια εκτενής και διαρκής διαδικασία πρωταρχικής συσσώρευσης, μπορεί εύκολα να τοποθετηθεί στην περίοδο των Τυδώρ στην Αγγλία τον 16^ο αιώνα την περίοδο μετασχηματισμού των φεουδαρχικών κοινοτικών κοινών γαιών σε περιοχές ατομικής ιδιοκτησίας (Caffentzis 2010, Federici 2011). Τον 16ο αιώνα η περίφραξη ως τεχνικός όρος σήμαινε μια σειρά στρατηγικών που χρησιμοποιούσαν οι άγγλοι ευγενείς και οι πλούσιοι αγρότες

προκειμένου να ιδιοποιηθούν την κοινοτική εδαφική περιουσία («κοινές γαίες») και να επεκτείνουν τα κτήματα τους. Οι κοινές γαίες, οι οποίες κληρονομούσαν από γενιά σε γενιά, ήταν σημαντικές για την συντήρηση των μικροκαλλιεργητών οι οποίοι μέσω της πρόσβασης τους και της παραγωγικής και αναπαραγωγικής τους δύναμης γύρω από αυτές, μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, αλλά και να αναπτύξουν κοινωνικές δραστηριότητες. Ήταν τότε που τα αγροτικά κοινά της βρετανικής υπαίθρου περιφράχθηκαν βίαια οδηγώντας στην μετάλλαξη των χρήσεών τους από καλλιεργήσιμες εκτάσεις σε βοσκοτόπια και την ταυτόχρονη εξώθηση των ακτημόνων τους εκτός περιφέρειας στα ανερχόμενα τότε βιομηχανικά αστικά κέντρα (Polanyi 2007[1944], Caffentzis 2010, Federici 2011).

Οι περιφράξεις έλαβαν χώρα με πολλαπλούς και διαφορετικούς τρόπους ανά περίοδο, από καταλήψεις αγροτικών γαιών από τους μεγαλογαιοκτήμονες, μέχρι διαπραγματεύσεις με τους αγρότες κοινωνούς. Οι αριστοκράτες και οι μεγαλογαιοκτήμονες καταστρατηγούσαν άτυπους νόμους, έθιμα και παραδόσεις που είχαν εγκαθιδρυθεί και διατηρηθεί για αιώνες μέσω της Magna Carta (Linebaugh 2008, Hodgkinson 2012) και διασάλευν την ισχύουσα κοινωνική τάξη άλλοτε με τη χρήση βίας, και άλλοτε με πιέσεις και εκφοβισμό. Άρπαζαν κυριολεκτικά απ' τους φτωχούς το μερίδιό τους στην κοινή γη, γκρεμίζοντας τις κατοικίες που οι φτωχοί θεωρούσαν εθιμικά ιδιοκτησία δική τους και των απογόνων τους (Polanyi 2007, Hodgkinson 2012). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Karl Marx (2009[1867]): 39-740) *«Η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση είναι γραμμένη στα χρονικά της ανθρωπότητας με γράμματα από αίμα και φωτιά».*

2.3 Τα κοινά (commons) και η ανάδυση του κοινωνείν (commoning)

Σύμφωνα με τον Linebaugh (2008: 103) «δεν υπάρχει κοινό χωρίς κοινωνείν» ή σύμφωνα με τους Caffentzis and Federici (2014: 102) «δεν υπάρχουν κοινά χωρίς κοινότητα» ενώ ο Bollier (2016: 40) προσθέτει πως «το κοινωνείν λειτουργεί σαν ένα είδος ηθικού, κοινωνικού και πολιτικού γυροσκοπίου». Στον αντίποδα δηλαδή των πολιτικών των περιφράξεων έχουμε την έννοια των κοινωνών-οικειοποιητών (commoners) που προέρχεται από την ονομασία των χωρικών του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία, οι οποίοι δεν ήταν δουλοπάροικοι, αλλά ελεύθεροι αγρότες που διαχειρίζονταν από κοινού τις κοινές-κοινοτικές γαίες, οι οποίες τους παρείχαν τις

πρώτες ύλες για τη διαβίωσή τους και μέσα στις οποίες οι ίδιοι όριζαν τους όρους παραγωγής και αναπαραγωγής τους. (Caffentzis 2010, Federici 2011, Τσαβδάρου 2016). Μάλιστα ο Marx (2009: 741) περιγράφει τους commoners ως ελεύθερους αγρότες που διαχειρίζονταν οι ίδιοι το νοικοκυριό τους και ήταν σε θέση να διατηρήσουν και να αναπτύξουν συγκεκριμένες λειτουργίες υπό τη μορφή των κοινών. Σημαντική δε είναι και η αναφορά στις δράσεις των commoners όπου μεταξύ του 15^{ου} και του 17^{ου} αιώνα πραγματοποίησαν μια σειρά από διαμαρτυρίες αλλά και εξεγέρσεις ενάντια στις περιφράξεις.

Αναφορικά με τον χαρακτήρα των κοινών γαιών και τον τρόπο οικειοποίησής τους από τους commoners ο Caffentzis (2010: 36) αναφέρει ότι «οι κοινές γαίες συχνά κομμουνιστικοποιούνταν» και δίνει έμφαση στον μη εμπορευματικό χαρακτήρα τους. Για τις κοινότητες των commoners επισημαίνει πως «ήταν μια ιστορική προεικόνιση ενός άλλου μη εμπορευματοποιημένου κόσμου στον οποίο η αλληλεγγύη ήταν η βάση της κοινωνικής ζωής» (Caffentzis 2004: 7)

Όπως θα συζητήσουμε στα επόμενα κεφάλαια η θεωρητική και ιδεολογική επεξήγηση του όρου commoner/κοινωνός διαφοροποιείται αναλόγως με την συγκεκριμένη ιδεολογική τοποθέτηση του κάθε μελετητή. Για τους εκφραστές μιας ποροκεντρικής-οικονομικοκεντρικής ανάλυσης οι commoners αποτελούν οικειοποιητές του συγκεκριμένου κάθε φορά κοινού πόρου, ενώ σε αντικαπιταλιστικές προσεγγίσεις οι commoners αναφέρονται ως κοινωνοί με την έννοια των κοινών σχέσεων και των σχέσεων επικοινωνίας που εν δυνάμει δημιουργούνται ανά τις κοινότητες των κοινών. (Τσαβδάρου 2016).

Οι διαδικασίες των περιφράξεων, της υφαρπαγής και της ιδιωτικοποίησης των κοινών γαιών αποτέλεσαν μια διαρκή σε ένταση και έκταση διαδικασία και συνεχίστηκαν μέχρι και την ολική εγκαθίδρυση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής τον 19^ο αιώνα και επεκτάθηκαν πέρα από την Αγγλία και στην υπόλοιπη Ευρώπη (Federici 2011).

Στις επόμενες ενότητες θα σκιαγραφήσουμε τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από τα θέματα των περιφράξεων και των κοινών διαχρονικά.

2.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την εννοιολόγηση των κοινών και των περιφράξεων

Παρότι ο διαρκής χαρακτήρας των (καπιταλιστικών) περιφράξεων και ο πυρήνας των μεθόδων πρακτικών του κοινωγίν (commoning) δεν κάμθηκε ποτέ, στο επίπεδο της βιβλιογραφίας και της δημόσιας συζήτησης παρατηρείται έξαρση στις θεωρίες για τα κοινά στις αρχές της δεκαετίας του 90 για δύο θα υποστηρίξαμε διαφορετικούς λόγους. Το 1990 η Elinor Ostrom εκδίδει το *Governing the Commons*, έργο της σημείο αναφοράς που φέρνει στο διεθνή ακαδημαϊκό λόγο τα ζητήματα των κοινών και της συλλογικής διαχείρισης, ενώ η πολύ δραστήρια κολεκτίβα *Midnight Notes* τοποθετείται μέσω άρθρων της (1990) για τις νέες περιφράξεις, την κρίση του καπιταλισμού και τα κοινά, εκτείνοντας τόσο στο ακαδημαϊκό όσο και στο κινηματικό πεδίο τα ζητήματα των αντικαπιταλιστικών κοινών στη δύση του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα στο παγκόσμιο σκηνικό ενδεικτική είναι η αναθέριμανση της συζήτησης γύρω από τα κοινά και σε θεσμικό επίπεδο στο «διεθνές συνέδριο του ΟΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη» (United Nations Conference on Environment and Development - UNCED ή the Rio Summit) το 1992 στο Ρίο όπου ένα πλήθος συγγραφέων, αρθρογράφων και μελετητών εισηγήθηκε υπέρ μιας επανοικειοποίησης των κοινών (Esteva 2014, Ecologist 1993).

Στις επόμενες σελίδες του κεφαλαίου θα παραθέσουμε τις σημαντικότερες θεωρητικές κατευθύνσεις που πήρε η συζήτηση για τις περιφράξεις, τα κοινά και το κοινωγίν (commoning) από τους μελετητές των διάφορων ιδεολογικο-πολιτικών ρευμάτων καθώς επίσης θα αναδειχθεί η επίκαιρη συζήτηση για τις νέες περιφράξεις και τις δυνατότητες των κοινών.

2.4.1 Οι προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων - νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις

Σημαντικό σημείο εκκίνησης των θεωρητικών προσεγγίσεων υπέρ των περιφράξεων αποτελεί το δημοφιλές πλέον άρθρο του βιολόγου Garrett Hardin «Η τραγωδία των κοινών» δημοσιευμένο στο περιοδικό *Science* το 1968. Ο Hardin ισχυρίζεται πως μια πλήρως ατομικιστική-ωφελιμιστική προσέγγιση από τους εν δυνάμει οικειοποιητές ενός κοινού πόρου (ή πόρου κοινής δεξαμενής), αντιστοιχεί ως ένα δίλημμα του φυλακισμένου και είναι κατηγορηματικά αντίθετος στην συλλογική-κοινοτική

διαχείριση των κοινών πόρων. Αναφερόμενος κυρίως σε παραδείγματα δυνάμει αγροτικών κοινών πόρων, υποστήριξε πως το ζήτημα της ελεύθερης πρόσβασης στον πόρο, ελλείψει ξεκάθαρων και αξιόπιστων περιουσιακών δικαιωμάτων οδηγεί τους χρήστες να συμπεριφέρονται εγωιστικά ως λαθρεπιβάτες (free riders) με συνέπεια να υπερχρησιμοποιούν τους πόρους μέχρις ότου εξαντληθούν (Bollier 2016, Τσαβδάρου 2016, Αρβανιτίδης 2017). Με τα λόγια του ίδιου του Hardin (1968, 1243) «Η καταστροφή είναι το αποτέλεσμα όταν κάθε άνθρωπος ακολουθεί το συμφέρον του σε μια κοινωνία που πιστεύει στην ελευθερία των κοινών. Η ελευθερία των κοινών φέρνει την καταστροφή σε όλους».

Σύμφωνα με τον Massimo De Angelis (2013) ο Hardin υπερασπίζεται τις πολιτικές περιφράξεων των κοινών πόρων έχοντας ως ερμηνευτικό μοντέλο την ανταγωνιστική και ατομικιστική οπτική του οικονομικού ανθρώπου (homo economicus) ως φυσική αναγκαιότητα.

Ο Hardin (1968:1247) προσπαθώντας να υπερτονίσει την αναγκαιότητα ατομικών περιουσιακών δικαιωμάτων κυριότητας, καταλήγει να θεωρεί πως η αδικία είναι προτιμότερη από τη συνολική καταστροφή, υιοθετώντας επίσης λογικές δαρβίνειας φυσικής όταν κάνει λόγο για «...εκείνους που είναι βιολογικά καταλληλότεροι για φρουροί της περιουσίας και της εξουσίας πρέπει εννόμως να κληρονομούν περισσότερα».

Αντίστοιχες απόψεις στο ιστορικό νήμα της νεοφιλελεύθερης σχολής σκέψης εντοπίζουμε και από πλευράς του οικονομολόγου Ronald Coase. Ο Coase (1960) και ιδιαίτερα η θεωρία του που μετέπειτα θα ονομαστεί «θεώρημα του Coase» θα υποστηρίξει πως πολλά προβλήματα εξωτερικότητας σχετίζονται με τους κοινούς πόρους, όταν εκείνοι δεν έχουν σαφώς καθορισμένα περιουσιακά δικαιώματα (Αρβανιτίδης 2017). Αντίθετα ισχυρίζεται πως με σαφή καθορισμένα και αξιόπιστα περιουσιακά δικαιώματα και με την ανάπτυξη μιας ελεύθερης και δίκαιης αγοράς με χαμηλά κόστη συναλλαγής ακόμα και χωρίς την κρατική παρέμβαση, οι ιδιοκτήτες θα έχουν κίνητρο να διαπραγματευτούν τα ενδεχόμενα προβλήματα μεταξύ τους και να οδηγηθούν σε οικονομικά αποτελεσματικές λύσεις. Για τον Coase τα ξεκάθαρα περιουσιακά δικαιώματα μαζί με ελεύθερες διαπραγματεύσεις μεταξύ των

εμπλεκόμενων μερών μπορούν να εσωτερικεύσουν τις αρνητικές εξωτερικότητες που προκύπτουν από τη διαχείριση ενός πόρου.

Οι απόψεις των Hardin και Coase, αυτές δηλαδή της νεοφιλελεύθερης σχολής σκέψης υπέρ των περιφράξεων ιδιωτικοποίησης του πόρου θα αποκτήσουν αρκετούς υπέρμαχους στο πέρασμα των χρόνων, όμως παράλληλα και πολλούς πολέμιους εκτείνοντας το φάσμα των διαφωνούντων στις θεωρίες περί «τραγωδίας των κοινών» από τους κλασσικούς φιλελεύθερους μέχρι τους οικολόγους και τους αυτόνομους μαρξιστές.

2.4.2 Οι προσεγγίσεις της κρατικής ρύθμισης των κοινών πόρων

Έχοντας αποκτήσει διεθνή απήχηση τις πρόσφατες δεκαετίες σημαντικό είναι επίσης και το ρεύμα των προσεγγίσεων υπέρ της κρατικής ρύθμισης των κοινών πόρων. Εκφραστές των προσεγγίσεων αυτών αποτελούν κλασσικοί φιλελεύθεροι, κεϋνσιανοί, νέο-κεϋνσιανοί, σοσιαλδημοκράτες ακόμη και ορισμένοι μελετητές με μαρξιστική παράδοση. Αντιτιθέμενοι στις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις και στην ανεξέλεγκτη αγορά, υποστηρίζουν την κρατική διαχείριση των κοινών πόρων ως την πλέον αποδοτική (Τσαβδάρου 2016). Επίσης θεσμικοί και νεοκεϋνσιανοί μελετητές όπως οι Galbraith, Krugman, Stiglitz υποστηρίζουν πολιτικές κρατικής θέσπισης φόρων για την προστασία των παγκόσμιων περιβαλλοντικών κοινών.

Τα χρόνια που ακολούθησαν την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και τον συνεπακόλουθο κλονισμό του μοντέλου της αγοράς, πλήθος θεωριών γύρω από τις προσεγγίσεις κρατικής ρύθμισης των κοινών έχουν διατυπωθεί. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις ανάδειξης αριστερών, σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων έχει αναπτυχθεί η ρητορική ενός «Κράτους-εταίρου των κοινών» (Bauwens 2012, FLOK society 2012). Εκεί μέσα από την ανάδυση οικολογικών και περιβαλλοντικών κινημάτων έχουν εκφραστεί ιδέες όπως αυτή του «κράτους των κοινών» ή «κράτος του ευ ζην» ή του «commonfare».

Οι προσεγγίσεις της κρατικής ρύθμισης στη διαχείριση των κοινών πόρων θα λέγαμε πως διακατέχονται από την απαίτηση για μια δίκαιη διαχείριση, επιτήρηση των κοινών πόρων από ένα ισχυρό κράτος-εταίρο, «συνεργάτη» των κοινοτήτων των

κοινών. Αιτήματα που αναμφίβολα εντείνονται και με την εφαρμογή προγραμμάτων λιτότητας και συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας σε αρκετές χώρες ανά τον πλανήτη.

Ο Garrett Hardin τριάντα χρόνια έπειτα από την δημοσίευση της «τραγωδίας των κοινών» θα τροποποιήσει τις θέσεις του υποστηρίζοντας πως το αρχικό του άρθρο θα έπρεπε να ονομάζονταν «η τραγωδία των μη ρυθμισμένων κοινών» (Hardin 1998) γεγονός που καταδεικνύει τη σημαντική επιρροή που δέχθηκε από τους επικριτές της κρατικής ρύθμισης των κοινών.

2.4.3 Η Elinor Ostrom και οι θεωρίες των κοινών και της συλλογικής δράσης

Οι πολύχρονες και σε βάθος εμπειρικές και θεωρητικές μελέτες της αμερικανίδας οικονομολόγου Έλινορ Όστρομ σε ολόκληρο το πλανήτη, την οδηγούν στην έκδοση της πολύ συνεκτικής έρευνάς της για τη διαχείριση των κοινών πόρων στο βιβλίο σημείο αναφοράς « Governing the Commons- The evolution of Institutions for collective action» ή στα ελληνικά (Η διαχείριση των κοινών πόρων).

Στη μελέτη αυτή η Όστρομ ξεκινάει από τη διάκριση των κοινών αγαθών (τα οποία εννοιολογεί ως Πόρους Κοινής Δεξαμενής ΠΚΔ- common pool resources CPR) με τα δημόσια αγαθά με την διάκριση πως τα κοινά αγαθά είναι εξαντλήσιμοι πόροι ενώ τα δημόσια ανεξάντλητοι. Η Όστρομ απορρίπτει τις θεωρίες του Hardin για την τραγωδία των κοινών (πόρων), υποστηρίζοντας πως οι κοινότητες των ανθρώπων μπορούν μέσω συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου αυτοδιαχείρισης να συνεργαστούν με βιώσιμο τρόπο τόσο μεταξύ τους όσο και σε ότι αφορά τη βιωσιμότητα του (κοινού) πόρου (Αρβανιτίδης 2017). Με τα θεωρητικά εργαλεία της σχολής των νέων θεσμικών οικονομικών, αλλά και την επιτόπια εμπειρική μελέτη σε κοινά φυσικών πόρων σε όλο τον πλανήτη (υπόγειες δεξαμενές υδάτων, ψαρότοπους, βοσκοτόπια, αρδευτικά συστήματα κ.α) αναπτύσσει μια εμπειρικώς υποστηριγμένη θεωρία των αυτοοργανωμένων μορφών συλλογικής δράσης.

Η Έλινορ Όστρομ αναπτύσσει τις απόψεις τις πέρα από το δίπολο ιδιωτικής ή κρατικής διαχείρισης , παρόλα αυτά δεν ακολουθεί ένα χαρακτήρα ρήξης ως προς αυτό και τείνει να υιοθετεί ένα μίγμα θεσμών που μοιράζονται στοιχεία τόσο από το

μοντέλο της ιδιωτικής, όσο και της δημόσιας διαμεσολάβησης αλλά επίσης και από το μοντέλο του εθιμικού δικαίου και του «κοινωνικού κεφαλαίου» των αυτοοργανωμένων κοινοτήτων.

Για την Όστρομ η οριζόντια συνεννόηση των ίδιων κάθε φορά ενδιαφερόμενων «οικειοποιητών» των ΠΚΔ είναι δυνατή με τη δημιουργία θεσμών ικανών να διατηρήσουν την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης των ΠΚΔ (Αρβανιτίδης 2017).

Στο «Governing the Commons» η Όστρομ θα προτείνει οκτώ βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τους ΠΚΔ ως κατευθύνσεις για την επιτυχή διαχείριση τους, οι οποίοι περιλαμβάνουν τον ορισμό ξεκάθαρα καθορισμένων ορίων στον πόρο και την κοινότητα των χρηστών, την αρμονία των κανόνων οικειοποίησης και παροχής με τις τοπικές συνθήκες, την ύπαρξη διακανονισμών συλλογικής επιλογής, επιτήρησης και κλιμακούμενων κυρώσεων, παράλληλα με μηχανισμούς επίλυσης διαμαχών, αλλά και θεσμικής/κρατικής αναγνώρισης ιδίως στην περίπτωση που οι ΠΚΔ αποτελούν τμήμα μεγαλύτερων συστημάτων.

Η Όστρομ κέρδισε το βραβείο Νόμπελ οικονομικών το 2009 καθώς με την πολυετή έρευνά της γύρω από τους κοινούς πόρους και τη συλλογική δράση κατέδειξε ότι η ιδιωτικοποίηση των φυσικών πόρων δεν είναι ο μοναδικός αλλά και ο πιο αποτελεσματικός δρόμος για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Είναι γεγονός πως οι μελέτες της Όστρομ αφορούν στην πλειονότητά τους κοινά φυσικών πόρων κυρίως μικρής ή μεσαίας έκτασης, παρόλα αυτά τα τελευταία χρόνια της ζωής της η Όστρομ μελέτησε και ανέπτυξε ιδέες γύρω από τα κοινά της γνώσης καθώς και τα ψηφιακά κοινά (Bollier 2016). Η επιρροή των θεωριών της Όστρομ σε ευρύτερη κλίμακα μπορεί να εντοπιστεί τόσο στην διευρυμένη συζήτηση σε παγκόσμιο ακαδημαϊκό επίπεδο που εκκίνησε μετά το 1990 γύρω από τα κοινά, όσο και στην υιοθέτηση ως εργαλεία ανάλυσης των θεωριών της και από στοχαστές διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων. Ο γεωγράφος David Harvey παρότι ανήκει στο μαρξιστικό ρεύμα σκέψης, τείνει στο βιβλίο του «εξεγερμένες πόλεις» να υποστηρίζει τη χρήση των θεωριών της Όστρομ για τα κοινά και τη συλλογική δράση σε μια κατεύθυνση υπέρβασης πέρα από την αγορά και το κράτος, υπέρ μιας νέας αυτοδιαχειριστικής (αντικαπιταλιστικής βέβαια) κατεύθυνσης. Επίσης ο θεωρητικός και ακτιβιστής David Bollier στο βιβλίο του «Κοινά» εγκωμιάζει την

ριζοσπαστική τομή που έφεραν οι θεωρίες της Όστρομ για τη θεσμική ανάλυση της αυτοδιαχείρισης των κοινών, αναφέροντας χαρακτηριστικά πως η συνεκτική της δουλειά «διέσωσε τα κοινά από τη μαύρη τρύπα της μνήμης στην οποία τα είχαν στείλει οι κλασσικοί οικονομολόγοι» (Bollier, 2016: 48).

2.4.4 Οι αντικαπιταλιστικές προσεγγίσεις για τις περιφράξεις και τα κοινά

Σε τροχίες θεώρησης διαμετρικά αντίθετες με τις προαναφερθείσες, οι αντικαπιταλιστικές προσεγγίσεις για τα κοινά εμφανίζονται ως αντίλογος ταυτόχρονα με τις περιφράξεις.

Οι αντικαπιταλιστικές θεωρήσεις για τα κοινά ή κατά άλλους (π.χ. Hardt and Negri 2009, Τσαβδάρου 2016) οι προσεγγίσεις για έναν «κομμουνισμό των κοινών» αντλούν τα παραδείγματα ανάλυσής τους εκκινώντας από τις εξεγέρσεις των χωρικών και των ακτημόνων ενάντια στις περιφράξεις τα χρόνια των πρώτων δεκαετιών της φεουδαρχίας. Ακολουθούν το ιστορικό και διαλεκτικό όχημα σκέψης και δράσης που ενώνει τους αγώνες ενάντια στις περιφράξεις διαχρονικά σε πλανητικό επίπεδο. Ιδεολογικά εναντιώνονται στις νεοφιλελεύθερες, τις κρατικιστικές καθώς και στις Οστρομικές προσεγγίσεις, ασκώντας κριτική στην ποροκεντρική ανάλυση των κοινών, καθώς εστιάζουν στις παράδοξη των κοινωνικών αγώνων και στη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων (commoning) που αυτοί δημιουργούν.

Η ιδέα της αυτόνομης-μαρξιστικής θεώρησης γύρω από τα κοινά αναζωπυρώνεται θα υποστηρίξαμε τις δεκαετίες 1970-1980, όταν νέες πολιτικές προτάσεις πέρα από αυτές της καπιταλιστικής αγοράς αλλά και το σοσιαλιστικού κράτους αναδύονται μέσα από το πολύμορφο καλειδοσκόπιο των κοινωνικών κινημάτων πόλης και των διεκδικησέων τους. Στη δύση του 20^{ου} αιώνα η ιδέα για τα κοινά επανομηματοδοτείται από την εξέγερση των Ζαπατίστας στο Μεξικό για «γη και ελευθερία» (1994), τη γενικευμένη εναντίωση στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και σε ένα πλήθος προταγμάτων των νέων κοινωνικών και οικολογικών κινημάτων (Midnight Notes 1990, Τσαβδάρου 2016)

Βέβαια παρόλη τη σχετική ομοιογένεια στην αντίθεση στο δίπολο κράτος-αγορά, στους πυρήνες σκέψης των αντικαπιταλιστικών προσεγγίσεων για τα κοινά

εντοπίζονται και εκεί επί μέρους διαφοροποιήσεις. Μερικοί μελετητές ή ακτιβιστές χρησιμοποιούν τα παραδείγματα των αυτοθεσμιζόμενων κοινοτήτων των κοινών προεικονιστικά, ως έναν άλλο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης που έπεται (Hardt & Negri 2009, Λιερός 2016) ενώ άλλοι τάσσονται ανοιχτά υπέρ ενός χαρακτήρα ρήξης των θεωριών και πρακτικών των κοινών με αυτές του νεοφιλελευθερισμού και της καπιταλιστικής οικονομίας (Midnight Notes 1990, Massimo De Angelis 2013).

Το εύρος των ακαδημαϊκών ερευνητών, των μελετητών καθώς και των ακτιβιστών που τοποθετούνται υπέρ των αντικαπιταλιστικών προσεγγίσεων για τα κοινά είναι εξαιρετικά ευρύ καλύπτοντας χώρους και πεδία όπως αυτά της οικονομικής και πολιτικής επιστήμης, της γεωγραφίας, της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας καθώς και της οικολογίας. Επίσης η θεωρητική βάση για τον «κομμουνισμό των κοινών» εδράζεται και σε ένα πλήθος κοινοτήτων και συλλογικοτήτων κοινών (commoners) ανά τον πλανήτη.

Σήμερα οι προσεγγίσεις που υιοθετούν τη θεώρηση των κοινών από αντικαπιταλιστική σκοπιά μελετούν ένα πραγματικά πολυποίκιλο τοπίο κοινών στο οποίο περιλαμβάνονται τόσο υλικά κοινά γύρω από τη γη, το νερό και των αέρα (αγροτικά, οικιστικά, κοινά της υδρόσφαιρας κ.α) όσο και άυλα κοινά γνώσεων και δεξιοτήτων όπως κοινά της γνώσης, των εθίμων, της κουλτούρας καθώς και ψηφιακά κοινά. (Κιουπκιολής 2014, Τσαβδάρογλου 2016)

Παράλληλα, τόσο σε επίπεδο ακαδημαϊκών μελετών αλλά και πρακτικών προσεγγίσεων, μελετητές και ακτιβιστές κάνουν λόγο για τα αστικά (ή αστειακά, ή κοινά της πόλης) κοινά, καθώς επίσης κάνουν λόγο για το «χώρο των κοινών». Οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις εκκινούν από τα κοινωνικά κινήματα πόλης των δεκαετιών 1960, 1970 και 1980 και τις θεωρίες της ριζοσπαστικής γεωγραφίας και αρχιτεκτονικής (Λεφέβρ, Χάρβεϋ, Σταυρίδης) και θα μας απασχολήσουν ιδιαίτερα στην ανάλυση των επόμενων κεφαλαίων της έρευνάς μας, σε ότι αφορά τα αστικά και τα οικιστικά κοινά.

Συνοψίζοντας, θα ισχυριζόμασταν πως οι τοποθετήσεις για έναν «υπαρκτό γαλαξία των κοινών» (Bollier 2016), για ένα «αρχιπέλαγος των κοινών» (Σταυρίδης 2018) καθώς και για τη «πανταχού μάχη για τα κοινά που βρίσκεται γύρω μας» (Federici

2011), υποδεικνύουν τις δυνατότητες και τις προοπτικές των θεωρήσεων των κοινών στην παρούσα συγκυρία.

Στις επόμενες δύο υπο-ενότητες των αντικαπιταλιστικών προσεγγίσεων για τα κοινά (νέες περιφράξεις και κριτική στον ποροκεντρισμό) θα φωτίσουμε πτυχές των τομών και των ρήξεων στο πολυπληθές τοπίο αυτών των θεωριών.

2.4.5 Οι νέες περιφράξεις

Το 1990 η συλλογικότητα Midnight Notes Collective από τις ΗΠΑ¹ δημοσιεύει στο ομότιτλο περιοδικό το άρθρο «Introduction to the new enclosures». Ήταν ένα σημαντικό σημείο της θεωρητικής ανάλυσης των κοινών και των νέων περιφράξεων από ριζοσπαστική-αντικαπιταλιστική οπτική που δημιούργησε ένα πλατύ ρεύμα υποστηρικτών. Το άρθρο τονίζοντας τον διαρκή χαρακτήρα των περιφράξεων που επιδιώκει το κεφάλαιο, υπογραμμίζει πως την τελευταία δεκαετία (1980) υπήρξε η μεγαλύτερη περίφραξη κοινών στην ιστορία. Συνδέοντας τις κρίσεις χρέους, τις αυξανόμενες ελλείψεις στέγης και την κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, υποστηρίζουν πως αποτελούν όλα κομμάτια των νέων περιφράξεων. Με τα λόγια τους «η λειτουργία των νέων περιφράξεων αφορά τη μεγάλης κλίμακας αναδιοργάνωση της διαδικασίας συσσώρευσης που βρισκόταν σε εξέλιξη από τη δεκαετία του 70» (Midnight Notes 1990:3) τονίζοντας έτσι την αλλαγή πολιτικών μετά την υποχώρηση των κρατικών πολιτικών πρόνοιας και των κρίσεων της δεκαετίας 1965-1975. Μέσω παραδειγμάτων από ολόκληρο τον πλανήτη τονίζουν το διασυνοριακό και διαχρονικό χαρακτήρα των νέων περιφράξεων τους οποίους

¹ Η οποία πολιτικά τοποθετείται στο χώρο του αυτόνομου μαρξισμού - μέλη της οποίας ήταν και οι George Caffentzis και Silvia Federici.

συνοψίζουν σε πέντε σημαντικούς παράγοντες: Οι νέες περιφράξεις :(1) διαχειρίζονται ακριβώς όπως οι παλιές περιφράξεις, (2) οδηγούν στην κατάσχεση γης και στη δημιουργία χρέους, (3) δημιουργούν μετακινούμενη εργασία και μετανάστευση, (4) προαπαιτούν την κατάρρευση των σοσιαλιστικών μοντέλων (ΕΣΣΔ, Κίνα , Πολωνία) και (5) πως οι νέες περιφράξεις επιτίθενται στους όρους αναπαραγωγής (Midnight Notes, 1990)

Οι θέσεις των Midnight Notes πραγματοποιούν επίσης κριτική σε μερικές κλασσικές μαρξιστικές αναλύσεις (σημαντική η κριτική σε υποθέσεις του Ένγκελς αναφορικά με το ζήτημα της κατοικίας) υποστηρίζοντας τις επί μέρους ελλείψεις τους και προτάσσουν νέες πολιτικές υπέρ των κοινών και εναντίον των νέων περιφράξεων.

Σημαντικές πτυχές του μόνιμου χαρακτήρα των περιφράξεων από τη μεριά του κεφαλαίου φωτίζει επίσης ο Werner Bonefeld (2011) στο άρθρο του «Η μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης) όπου ισχυρίζεται πως η πρωταρχική συσσώρευση είναι μια διαρκώς αναπαραγόμενη συσσώρευση, είτε με τους όρους του ανανεούμενου χωρισμού νέων πληθυσμών από τα μέσα παραγωγής και συντήρησης, είτε με όρους της αναπαραγωγής της μισθωτής σχέσης στις «καθιερωμένες» σχέσεις του κεφαλαίου». Υποστηρίζει δηλαδή πως η συσσώρευση του κεφαλαίου είναι πάντοτε πρωταρχική συσσώρευση.

Ομοίως ο Massimo De Angelis (2013) κάνοντας λόγο για τις νέες περιφράξεις τονίζει πως αυτές πραγματοποιούνται σήμερα μέσα από διαδικασίες εμπορευματοποίησης, μέσα από επιθέσεις στις συνθήκες της ζωής (ιδιωτικοποιήσεις, περικοπές κοινωνικών δαπανών, πολιτικές δομικής προσαρμογής, περίφραξη της γνώσης κ.α). Συνοψίζοντας και χρησιμοποιώντας το σχήμα του Μάρξ καταλήγει πως τα διαφορετικά είδη και οι συνακόλουθες μορφές των νέων περιφράξεων «επιδιώκουν να αποτρέψουν με τη βία οποιαδήποτε πρόσβαση έχουν οι άνθρωποι στον κοινωνικό πλούτο στην οποία δεν μεσολαβεί η ανταγωνιστική αγορά και το χρώμα ως κεφάλαιο» (De Angelis 2013:61-63)

Στην παρούσα μελέτη, οι θεωρίες του διαρκούς χαρακτήρα της συσσώρευσης καθώς και αυτές των νέων περιφράξεων, θα αποτελέσουν οδηγό στην ανάλυση των αναδυόμενων νέων κοινών και ιδιαίτερα των οικιστικών κοινών στο αστικό περιβάλλον του 21^{ου} αιώνα.

2.5 Η κριτική στον ποροκεντρισμό

Ιδιαίτερα σημαντική διαχωριστική εννοιολογική γραμμή στις θεωρήσεις για τα κοινά αποτελεί η κατηγοριοποίηση τους ή όχι σε πόρους (common pool resources).

Κατηγορηματικά ενάντιος στην ποροκεντρική θεώρηση εμφανίζεται ο Peter Linebaugh (2008: 279) όταν αναφέρει πως «Το να μιλήσουμε για τα κοινά σαν να ήταν ένα φυσικός πόρος είναι το λιγότερο παραπλανητικό αν όχι επικίνδυνο». Πλήθος μελετητών, ακαδημαϊκών αλλά και ακτιβιστών θα συμπληρώσουν υπερθεματίζοντας τον Linebaugh. Ο Σταύρος Σταυρίδης (2018: 60) κάνει λόγο για ένα «αρχιπέλαγος των κοινών» και τονίζει πως είναι πολιτικά χωρίς νόημα να διαχωρίζονται τα κοινά αγαθά από αυτά που παράγονται τεχνητά από τις ανθρώπινες διαδικασίες δίνοντας έμφαση στις έννοιες και τις δυνατότητες του μοιράσματος. Ακολουθώντας το ίδιο νήμα σκέψης ο Massimo De Angelis (2013: 83) θα το τοποθετηθεί υπέρ της οργανικής σχέσης μεταξύ των κοινών και της δραστηριότητας, θέτοντας τα ζήτσημα των σχέσεων και των ροών των κοινοτήτων των παραγωγών με τους κοινούς πόρους.

Ενισχύοντας επίσης τη σύνδεση κοινού, κοινότητας και ανθρώπινης επενέργειας εμφανίζεται ο γεωγράφος μαρξιστής David Harvey (2013: 73) ο οποίος τονίζει πως το κοινό «δεν είναι ένα ιδιαίτερο είδος πράγματος» αλλά «μια ασταθής και ρευστή κοινωνική σχέση» συμπληρώνοντας τις σχέσεις μεταξύ κοινών, κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος.

Επίσης στα διάκενα των Οστρομικών προσεγγίσεων γύρω από τα κοινά και τη συλλογική δράση αλλά και αυτές των αυτόνομων μαρξιστών, εντοπίζονται στοχασμοί και εννοιολογήσεις όπως αυτοί του Δημήτρη Κωτσάκη (2016) αλλά και του Γιώργου Λιερού (2016). Οι προσεγγίσεις αυτές απορρίπτουν τόσο τον οικονομισμό της Όστρομ όσο και τις εξίσου ποροκεντρικές-υλιστικές προσεγγίσεις των αυτόνομων μαρξιστών. Αντλώντας από τις ιδέες του Γκράμσι, εισάγουν εννοιολογικά τον κοινό χώρο στην τομή του συλλογικό χώρου της ιδιωτικής κοινωνίας και του (δημόσιου) χώρου των πολιτών, ορίζοντας έτσι έναν κοινό κόσμο που προσεγγίζει τις ιδέες της Χάνα Άρεντ (Λιερός 2016: 50) Οι θεωρίες των Κωτσάκη και Λιερού φέρνουν το ζήτημα των κοινών ως Ιδέα αλλά και ως τρόπο επικοινωνίας, μιλώντας τόσο για την επανεφεύρεση της Ιδέας του κομμουνισμού μέσω των κοινών (Λιερός 2016) όσο και για τη δυναμική του κοινού (Κωτσάκης 2016 – βλέπε Σχήμα 1).

Σχήμα 1: Η Εννοιολόγηση του κοινού (κοινής κτήσης και κοινού χώρου) κατά τον Δημήτρη Κωτσάκη

Πηγή: Κωτσάκης (2016: 87)

Επίσης πέρα από τη διάκριση των κοινών σε πόρους τάσσονται και ερευνητές και ακαδημαϊκοί όπως ο David Bollier όταν αναφέρεται στα ψηφιακά κοινά και στις δυνατότητες, όπως και οι Hardt και Negri που κάνουν λόγο για τις νέες μορφές των κοινών στους τομείς των άυλων αγαθών όπως η γνώση, οι πληροφοριακοί κώδικες κ.α.

2.6 Συμπεράσματα

Έχοντας σκιαγραφήσει μια γεννεαλογία της σκέψης των περιφράξεων και των κοινών όπως αυτή αποτυπώνεται μέχρι σήμερα, το κεφάλαιο αυτό συζήτησε τις διαφορετικές ιδεολογικο-πολιτικές (φιλελεύθερες, κεϋνσιανές, οστρομικές, μαρξιστικές, αυτόνομες) προσεγγίσεις γύρω από τα ζητήματα των περιφράξεων και των κοινών. Ανέδειξε το σημαντικό ρόλο των νέων περιφράξεων ως ερμηνευτικό σχήμα των σύγχρονων μορφών περιφράξεων μέσω των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, καθώς επίσης σκιαγράφησε τις δυνατότητες ανάδυσης του κοινωνιού. Στα επόμενα κεφάλαια θα χρησιμοποιήσουμε το θεωρητικό υπόβαθρο της σχολής των αντικαπιταλιστικών κοινών και των νέων περιφράξεων, ούτως ώστε να αναδείξουμε την επίδρασή τους τόσο στα κοινωνικά κινήματα πόλης και τα αυτόνομα κινήματα του ύστερου 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα, όσο και στις θεωρήσεις και πρακτικές γύρω από τα αστικά κοινά και τα οικιστικά κοινά εν γένει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Κοινός χώρος και αστικά κοινά

3.1 Εισαγωγή

Μελετώντας τα ζητήματα των περιφράξεων, των κοινών και του κοινωνείν στο αστικό και μητροπολιτικό πεδίο, δεν μπορούμε παρά να εκκινήσουμε από το πλαίσιο της ταραχώδους πολιτικά και κοινωνικά δεκαετίας του 1960, η οποία αποτέλεσε τόσο σε επίπεδο βιομηχανικής-καπιταλιστικής ανάπτυξης, όσο και στο επίπεδο των αντιστάσεων στο πολιτικό και πολιτισμικό πεδίο, σημείο αναφοράς στις δυτικές μητροπόλεις, αλλά και μήτρα για την ανάδυση των νέων κοινωνικών κινήματων πόλης και των αυτόνομων κινήματων. Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε, με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, τα κινήματα πόλης που αναπτύχθηκαν τις δεκαετίες του 60, 70 και 80 τα οποία αποτέλεσαν ουσιαστικά τα δρώντα υποκείμενα που διαμόρφωσαν τις πρακτικές του κοινού χώρου και του αστικού κοινωνείν στις δυτικές, αλλά και όχι μόνο, μητροπόλεις.

3.2 Το δικαίωμα στην πόλη - Τα νέα κοινωνικά κινήματα πόλης και τα αυτόνομα κινήματα

Σε μια προσπάθεια να προσδιορίσουμε τι εννοούμε με την έννοια κοινωνικά κινήματα πόλης ή απλά κινήματα πόλης θα ανατρέξουμε αρχικά σε κάποιους ορισμούς. Ο Σταυρίδης (2018: 135) ορίζει τα κινήματα πόλης γενικά ως «... κοινωνικά κινήματα που εκφράζουν αστικά αιτήματα και διαμορφώνουν γνώμες και οράματα που εστιάζουν στον ορισμό αστικών δικαιωμάτων». Ο Castells (1977: 246-275) από την άλλη παραθέτει έναν πιο εστιασμένο και κινηματικό ορισμό, ορίζοντας τα κινήματα πόλης ως «κινήματα τα οποία συνδυάζουν αγώνες πάνω στη συλλογική κατανάλωση με αγώνες για την κοινοτική κουλτούρα και τον πολιτικό αυτοκαθορισμό.

Η αφετηρία των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων πόλης χρονικά τοποθετείται στη δεκαετία του 1960. Τότε μια σειρά από κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές και

ανακατατάξεις θα επηρεάσουν στη δημιουργία τέτοιων κινημάτων. Η κρίση του κράτους πρόνοιας, η αδυναμία παροχών στο ολοένα και αυξανόμενο βιομηχανικό εργατικό δυναμικό καθώς και οι πολιτισμικές εξελίξεις από κομμάτια της νεολαίας θα δημιουργήσουν τους σπόρους άνθησης κοινωνικών κινημάτων πόλης στο μεγαλύτερο μέρος των δυτικών μητροπόλεων (Katsiaficas (2007: 31)

Σύμφωνα με πολλούς μελετητές (όπως Katsiaficas 2007, Σούζας 2015, Τσαβδάρου 2016, Πέττας 2018) σημαντικά χαρακτηριστικά αυτών των νέων κοινωνικών κινημάτων πόλης αποτελούν η εξωθεσμική δράση, ο αυτοκαθορισμός και η αυτονομία. Στο πλαίσιο αυτό, ο Πέττας (2018: 113-114) θα θέσει μια σειρά κριτήρια που κρίνει αναγκαία για την ένταξη των νέων κοινωνικών κινημάτων ως κινήματα πόλης. Αυτά αποτελούν: η σύνδεση των συνθηκών του αστικού περιβάλλοντος με ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, η υιοθέτηση άμεσων στόχων, η ανάπτυξη συλλογικής ταυτότητας, η υιοθέτηση του προτάγματος της αυτονομίας, η ανάπτυξη τους εκτός νομικά θεσμισμένων δομών και μηχανισμών, η χωρικά περιορισμένη κλίμακα δράσης καθώς και η πρόθεση δημιουργίας ετεροτοπιών.

Ένα από τα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινημάτων πόλης είναι η διεκδίκηση αιτημάτων για όλες τις πλευρές της καθημερινής ζωής. Αυτό που ο Lefebvre, (1977[1968]:173-174) θα τεκμηριώσει θεωρητικά ως «δικαίωμα στην πόλη» όπου μέσα στις δύσκολες συνθήκες των κοινωνιών στις πόλεις εγγράφονται υπό διαμόρφωση δικαιώματα που αφορούν την εκπαίδευση, την υγεία, τη στέγη, τον ελεύθερο χρόνο καθώς επίσης και το δικαίωμα στην αστική ζωή, στους τόπους συναντήσεων, στο ρυθμό ζωής. Επίσης θα προσδώσει ιδιαίτερη σημασία στις δυνατότητες της συλλογικότητας, της προσοικείωσης μέσω της συμμετοχικής δραστηριότητας η οποία παράγει την πόλη ως συλλογικό έργο των πράξεων των συσχετιζόμενων υποκειμένων (Τσαβδάρου 2016:109). Ο Σταυρίδης (2018) υπερθεματίζει τονίζοντας πως τα κινήματα πόλης δείχνουν ότι η πόλη δεν είναι απλώς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων, αλλά το μέσο και το διακύβευμα μιας εφ' όλης της ύλης προσπάθειας διαμόρφωσης συλλογικά ενός κοινού κόσμου. Τα κινήματα πόλης, προσθέτει, σε μια κοινωνία σε κίνηση, μετασχηματίζουν ή ακόμα και παράγουν τμήματα της πόλης.

Μιλώντας για νέα κοινωνικά κινήματα πόλης αλλά και αυτόνομα κινήματα ορίζουμε μια τομή ανάμεσα στα προηγούμενα παραδείγματα κινήματων και στην μορφή που αυτά πήραν μετά τις πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1960. Συντελείται μια μετάβαση από τα ταξικά στα ανταγωνιστικά κινήματα τα οποία δεν συγκροτούνται πλέον αποκλειστικά στη σφαίρα της παραγωγής, αλλά σε ποικίλες κοινωνικές αντιθέσεις στη σφαίρα της καθημερινής ζωής στην πόλη, δρώντας έξω αλλά και ενάντια στο κυρίαρχο θεσμικό πλαίσιο με τρόπο μη ιεραρχικό και αυτοοργανωμένο (Σούζας 2015: 23-27, Πέττας 2018: 95-113). Το διακύβευμα της δράσης τους αφορά μια προσπάθεια αυτόνομης κατασκευής του νοήματος η οποία συντελείται στο επίπεδο της καθημερινής ζωής και όχι με τη συμμετοχή τους στο σύστημα. Τα νέα κοινωνικά κινήματα πόλης προέρχονται σε ένα βαθμό από το ρεύμα της νέας αριστεράς όπως αυτό αναπτύχθηκε στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1960 αλλά στη συνέχεια, ιδιαίτερα μετά την εξέγερση του Μάη του 1968 στο Παρίσι αλλά και το ιταλικό κίνημα, επαναπροσδιορίστηκαν ως αυτόνομα κινήματα. Κινήματα δηλαδή που δρουν στο πεδίο της καθημερινής ζωής αυτόνομα από την κυκλοφορία του κεφαλαίου αλλά και από κόμματα και οργανώσεις. Τα αυτόνομα κινήματα κινούνται στην κατεύθυνση της «πολιτικής σε πρώτο πρόσωπο» προεικονίζοντας μέσω των πρακτικών και των δράσεών τους τα προτάγματα που φέρουν. Αυτά αφορούν πολλές πλευρές της καθημερινής ζωής στις πόλεις

Σύμφωνα με τον Katsiaficas (2007: 37) «Οι συνθήκες ζωής καταστρέφονται την ίδια στιγμή που προηγουμένως ανεξάρτητες σφαίρες της καθημερινής ζωής υπόκεινται σε αυξανόμενο βαθμό στο εμπόρευμα και στα κριτήρια που έχει θέσει αυτό για την κερδοφορία των επιχειρήσεων. Αυτή η «αποικιοποίηση της ζωής» μεταθέτει το έδαφος της αμφισβήτησης της εξουσίας από τα κοινωνικά κινήματα, από την πολιτική στην καθημερινή ζωή.»

Τα υποκείμενα των αυτόνομων κινήματων πόλης όπως αυτά αναπτύχθηκαν στις δυτικές μητροπόλεις περιλαμβάνουν εργατικές, φοιτητικές, οικολογικές αλλά και φεμινιστικές διεκδικήσεις καθώς επίσης και αιτήματα και διεκδικήσεις αναφορικά με το δικαίωμα στην στέγαση και την καθημερινή ζωή.

Ως μια ιδιαίτερα σημαντική πρακτική των κοινωνικών κινήματων πόλης καθώς και των αυτόνομων κινήματων αποτελεί η κατάληψη σε εγκαταλελειμμένα, άδεια,

ανενεργά κτήρια και υποδομές. Οι «ανοιχτές κοινότητες σε κίνηση» στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική επιχείρησαν μέσω της αντιστροφής, της μεταστροφής και της επανεγγραφής των χρήσεων των χώρων αυτών, σε έναν απτό ορισμό του δικαιώματος στην πόλη και το κατοικείν. Έτσι οι τόποι των καταλήψεων αποτελούν τόπους οριακούς, αμφίσημους, χώρους κατώφλια και αστικά κενά που επιδιώκεται να μετασχηματιστούν μέσω της «προσοικείωσης» από την κοινότητα σε αστικά κοινά (Σταυρίδης 2018, Τσαβδάρου 2015).

Η οπισθοχώρηση του κράτους πρόνοιας, η αστική αναδιάρθρωση, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές ταυτόχρονα με τη διαρκή ανάγκη για μαζική στέγαση, οδήγησαν τη δεκαετία του 1970 στο λεγόμενο «στεγαστικό πόλεμο». Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 70 παρατηρείται στις περισσότερες δυτικές μητροπόλεις μια «καταληψιακή έκρηξη», με την κατάληψη άδειων και ακατοίκητων κτηρίων σε μια σειρά μητροπόλεις: Λονδίνο, Άμστερνταμ, Δυτικό Βερολίνο, Μιλάνο, Κοπενχάγη, Νέα Υόρκη (Τσαβδάρου 2016). Πολύ χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ιταλίας την περίοδο 1950-1970 όπου συνολικά δέκα εκατομμύρια άνθρωποι άφησαν τη γη και τις αγροτικές τους εργασίες μεταναστεύοντας προς τον έντονα εκβιομηχανιζόμενο ιταλικό βορρά. Εκεί το ζήτημα της στέγασης των εργατικών οικογενειών αποτέλεσε μείζον θέμα των πολιτικών διεκδικήσεων των αυτόνομων κινήματων, τόσο με κινήσεις και πρωτοβουλίες ενάντια στις εξώσεις όσο και με την πρακτική της κατάληψης κενών κτηρίων για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών. Υπολογίζεται πως μεταξύ 1969 και 1975 υπήρχαν είκοσι χιλιάδες καταλήψεις στην Ιταλία (Katsiaficas 2007).

Θα λέγαμε έτσι, βασιζόμενοι στις αρχές των θεωριών γύρω από τα κοινά και τη συλλογική δράση, πως οι καταληψίες αποτελούν ταυτόχρονα οικειοποιητές του (κοινού) πόρου αλλά και κοινωνούς (commoners). Ικανοποιώντας παράλληλα με την πράξη της κατάληψης το τρίπτυχο του ορισμού των κοινών ως πόρος, κοινότητα και σύνολο κοινωνικών πρακτικών και πρωτοκόλλων (Bollier 2016) ή ως πόρος, κοινότητα και τρόπος επικοινωνίας (Κωτσάκης 2016) ή σύμφωνα, με τον Λιερό (2016) πως οι σχέσεις που δημιουργούν και αναπαράγουν τα κοινά μπορεί να είναι επίσης σχέσεις ανάμεσα στους καταληψίες σε ένα κοινωνικό κέντρο ή σε μια κατάληψη στέγης.

3.3 Οι νέες αστικές περιφράξεις και ο κοινός χώρος

Έχοντας ερευνήσει το ρόλο των περιφράξεων ιστορικά, αλλά και τις θεωρίες για τις νέες περιφράξεις από τη σκοπιά των αντικαπιταλιστικών προσεγγίσεων, θα δούμε στο παρόν κεφάλαιο πως αυτές συνδέονται διαχρονικά με τον αστικό χώρο. Θα αποτυπώσουμε δηλαδή τις μορφές των νέων αστικών περιφράξεων (new urban enclosures) καθώς και τις προοπτικές και δυνατότητες ανάδυσης των αστικών κοινών (urban commons) και του αστικού «κοινού» χώρου (urban common space).

Σύμφωνα με τον Hodgkinson (2012), οι διαδικασίες τόσο των παλαιών όσο και των νέων περιφράξεων συνθέτονται αλλά και επεκτείνονται στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές στον αστικό ιστό αποτελώντας όχι μόνο μια μεταφορική έννοια στις διαδικασίες περίφραξης, αλλά και εξήγηση για το τι πραγματικά συντελείται διαρκώς στο πεδίο της πόλης. Ο Hodgkinson υποστηρίζει πως οι περιφράξεις γης, η δημιουργία εσώκλειστων-αποκλεισμένων γειτονιών και κοινοτήτων αλλά και οι διαδικασίες εξευγενισμού του αστικού χώρου προς όφελος του κεφαλαίου με σκοπό το κέρδος, αποτελούν το “modus operandi” των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στις πόλεις οι οποίες νοούνται έτσι μόνο, δηλαδή ως κέντρα συσσώρευσης κεφαλαίου, κατανάλωσης και χρηματοοικονομικής κερδοσκοπίας.

Παράλληλα, άλλοι μελετητές (Brenner and Theodore 2002 αλλά και Hodgkinson 2012) υποστηρίζουν πως οι μηχανισμοί της νεοφιλελεύθερης αστικής πολιτικής και των νέων αστικών περιφράξεων περιλαμβάνουν :

- I. Την ιδιωτικοποίηση των δημόσιων, δημοτικών και συλλογικών υποδομών.
- II. Τον εξευγενισμό (gentrification) των αστικών κέντρων μέσα από μεγάλα κατασκευαστικά έργα ναυαρχίδες (mega-projects) που οδηγούν στην εξαφάνιση της κοινωνικής κατοικίας και άλλες χαμηλού ενοικίου κατοικίες στον εσωτερικό ιστό της πόλης.
- III. Νέες στρατηγικές χωρικής ανάπτυξης (zoning) που εκθέτουν τους κατοίκους και τις γειτονιές στις δυνάμεις της αγοράς και των μεγάλων επιχειρήσεων που εγκαθίστανται εκεί.
- IV. Ιδιωτικοποίηση και ενισχυμένη επιτήρηση των δημόσιων χώρων, όπως επίσης δημιουργία περικλειστων χώρων αποκλειστικά για εμπορική εκμετάλλευση και κατανάλωση αγαθών από λίγους (ελίτ).

Ο Σταυρίδης (2018) χρησιμοποιεί το σχήμα ενός «αστικού αρχιπελάγους» περιφράξεων για να περιγράψει όλες τις πρακτικές των μηχανισμών ταξινόμησης και ελέγχου στις σύγχρονες μητροπόλεις ορίζοντας ως κυριαρχική δύναμη την τάξη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Η τάξη στην πόλη είναι το ανέφικτο όριο προς το οποίο τείνουν οι πρακτικές της χωρικής ταξινόμησης και ιεράρχησης προκειμένου να διασφαλίσουν ότι η πόλη παράγει τις απαραίτητες χωρικές σχέσεις για την αναπαραγωγή του καπιταλισμού» (Σταυρίδης 2018: 34).

Παράλληλα σε αυτό το πλαίσιο των νέων αστικών περιφράξεων και της δημιουργίας της πόλης-φρούριο αποκλειστικά για την κερδοφορία, την παραγωγή αλλά και την κατανάλωση, ενυπάρχουν οι εξαιρέσεις που δημιουργούν δυνητικούς νέους απρόβλεπτους κανόνες στην αστική καθημερινότητα και αμφισβητούν στην πράξη την διαδικασία της κατανάλωσης και την αξία ανταλλαγής (exchange value) στις αστικές λειτουργίες, προτάσσοντας μια συλλογική, «κοινή» αξία χρήσης (use value) του δημόσιου αστικού χώρου (Hodkinson 2012, Σταυρίδης 2018). Πρακτικές που μας θυμίζουν την ανάλυση του Lefebvre (1977[1968]: 43) στο «δικαίωμα στην πόλη» αναφορικά με την εξέταση της αντίθεσης ανάμεσα στην αξία χρήσης που αντιστοιχεί «στη ζωή της πόλης και στο χρόνο της πόλης» απέναντι στην «αξία» του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που αντιστοιχεί στους «χώρους που αγοράζονται και πωλούνται, στην κατανάλωση προϊόντων, αγαθών τόπων και σημάτων».

Μπορούμε έτσι να κατανοήσουμε πως μέσα αυτές τις συλλογικές, από-κοινού πρακτικές στον αστικό δημόσιο χώρο ενάντια στη λογική των νέων αστικών περιφράξεων, μπορεί να αναδυθεί και να νοηθεί ο αστικός χώρος, ως κοινός χώρος. Έτσι, τα συσχετιζόμενα κοινωνικά υποκείμενα μέσα από τις πράξεις επικοινωνίας και τις σχέσεις των πράξεών τους παράγουν αξίες χρήσης οι οποίες διαμορφώνουν τον κοινό χώρο ως τρόπο επικοινωνίας, ως κοινότητα, ως πράξη, ως έργο, ως «κατοικείν» και ως «προσοικείωση» του φυσικού χώρου (Τσαβδάρογλου 2016).

Οι «κοινοί χώροι» είναι οι χώροι που παράγονται από τους ανθρώπους στην προσπάθεια να θεσπίσουν έναν κόσμο κοινών που στεγάζει, στηρίζει και εκφράζει την κοινότητα που συμμετέχει σε αυτόν. Οι κοινοί χώροι διακρίνονται τόσο από τους δημόσιους όσο και από τους ιδιωτικούς χώρους καθώς σε αυτούς δεν υπάρχει κάποια

ελέγχουσα από-τα-πάνω αρχή αλλά μπορούν να θεωρηθούν ως σχέση ανάμεσα σε μια κοινωνική ομάδα στην προσπάθειά της να ορίσει έναν κόσμο που μοιράζεται μεταξύ των μελών της (Σταυρίδης 2018). Ή σύμφωνα με τον Harvey (2012) τα αστικά κοινά συνιστούν μια κοινωνική σχέση ανάμεσα σε στοιχεία του δομημένου αστικού περιβάλλοντος και αυτονομημένων κοινωνικών ομάδων.

Επίσης, ο κοινός χώρος νοούμενος ως «πορώδης» μη-ομοιογενής χώρος, ως κόμβος, μπορεί να ενισχύσει μέσω της ανταλλαγής των πράξεων κοινωνείν αλλά και από πράξεις θεσμοποίησης, την επαναϊδιοποίηση της πόλης (Σταυρίδης 2018). Δυνατότητες τις οποίες υπερθεματίζουν οι Susser and Tonnelat (2013) όταν αναφέρουν πως ο κοινός χώρος πέρα από τις λειτουργίες αυτό-οργάνωσης που δίνει στα μέλη της κοινότητας και την προοπτική για ένα δικαίωμα στην πόλη, φέρνει στο προσκήνιο και ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα, αυτό της έκθεσης στον μεταμορφωμένο αστικό ιστό.

Έτσι, αυτό που μπορούμε να στοιχειοθετήσουμε με βάσει πολλαπλές αναφορές (Hodkinson 2012, Susser and Tonnelat 2013, Τσαβδάρου 2016, Σταυρίδης 2018) είναι η δημιουργία του αστικού δημόσιου χώρου ως κοινού χώρου μέσα από τις πρακτικές των κοινωνικών κινημάτων πόλης και των από-τα-κάτω συλλογικών μορφών κοινωνείν. Αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν κινήσεις επαναοικειοποίησης χώρων όπως αστικών πάρκων, πλατειών και κήπων, κινήσεις συλλογικής διαμαρτυρίας σε κεντρικούς δρόμους και πλατείες της πόλης (κινήματα κατειλημμένων πλατειών, Occupy, indignados κ.α.). Σύμφωνα με τον Τσαβδάρου (2016) η συζήτηση για το δικαίωμα στην πόλη και η σύνδεσή του με τον κοινό χώρο έχει αναδειχθεί στα παραδείγματα των πρόσφατων κινητοποιήσεων και εξεγέρσεων (π.χ. Οαχάκα 2006, Αθήνα 2008, Λονδίνο 2011, Κάιρο 2011, Ιστανμπούλ 2013) όπου διαφαίνεται η πρακτική κατάληψης του αστικού κοινού χώρου από κινήσεις των κοινωνικών κινημάτων πόλης, είτε ως μέσο διεκδίκησης αιτημάτων, αλλά είτε και ως απάντηση στις νέες αστικές περιφράξεις, στην γκετοποίηση γειτονιών και στον αποκλεισμό από την κατοικία μεγάλων κομματιών του πληθυσμού.

Έχοντας αναλύσει στην πρώτη υποενότητα τις πρακτικές του κοινωνείν των νέων κοινωνικών και των αυτόνομων κινημάτων στον αστικό χώρο, όπως και ορίσει τις έννοιες των νέων αστικών περιφράξεων και του κοινού χώρου, θα προχωρήσουμε στη συνέχεια στην ανάλυση των αστικών κοινών και των πρακτικών του κοινωνείν.

3.4 Τα αστικά κοινά και οι πρακτικές του κοινωνείν στην πόλη

Θέλοντας να μιλήσουμε για τα αστικά κοινά και τις πρακτικές του κοινωνείν στην πόλη είναι σημαντικό να ξεκινήσουμε ορίζοντας το αστικό (urban) πεδίο καθώς και τις πρακτικές κοινωνείν (commoning) σε αυτό.

Σύμφωνα με τους Dellenbaugh et al (2015: 9-19) η εννοιολογική σύνθεση των κοινών ως σύζευξη τριών στοιχείων: κοινοί πόροι, θεσμοί (πρακτικές κοινωνείν) και κοινότητες (σχέσεις κοινωνιών), τα χαρακτηριστικά του αστικού (urban) περιβάλλοντος ως ενός πολυεπίπεδου θεσμού που δημιουργεί συνδέσεις και σχέσεις μεταξύ διαφορετικών χώρων και τόπων, αλλά και ανάγνωση του αστικού ως του πεδίου της σύγχρονης καθημερινής δραστηριότητας (στη βάση της σκέψης του Lefebvre), διαμορφώνουν τρεις σημαντικές προκλήσεις για την ύπαρξη των αστικών κοινών (urban commons).

A) Τα αστικά κοινά πρέπει να εξετάζονται από ένα πολυεπίπεδο πρίσμα εμπλέκοντας τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωσή τους, χωρίς να θεωρούνται δεδομένοι οι διαφορετικοί τρόποι που οι κοινοί πόροι παράγονται, αναπαράγονται και χρησιμοποιούνται.

B) Οι θεσμοί των αστικών κοινών αντιμετωπίζουν την πρόκληση της αναπτυξιακής τους διαδικασίας μεταξύ των σχέσεων των κοινωνιών που πολλές φορές μπορεί να αντιμετωπίζουν διαφορετικές ανάγκες, δυνατότητες και επιθυμίες.

Γ) Η συμμετοχή των κοινωνιών είναι μια διαρκής διαδικασία κινητικότητας και κοινωνικής διαφοροποίησης που θέτει συνεχώς το ζήτημα ορισμού ξεκάθαρων ορίων μεταξύ των κοινωνιών και της κοινότητας.

Οι παραπάνω προκλήσεις των αστικών κοινών αφορούν τη θωράκιση τους από την ολοένα αυξανόμενη επέλαση του κράτους και της αγοράς στο κομμάτι του αστικού χώρου με την ενσωμάτωση ή και αφομοίωση σε πολλές περιπτώσεις των εγχειρημάτων αστικού κοινωνείν (Dellenbaugh et al 2015). Ακολουθώντας το νήμα της σκέψης του Lefebvre σημειώνεται επίσης πως το αστικό πεδίο περιλαμβάνει επίσης τις υποσχέσεις του «δικαιώματος στην πόλη» στη βάση της αντίστασης στις διαδικασίες περιφράξης από το κράτος και την αγορά.

Ως μορφές αστικών κοινών περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα από αστικούς αυτό-διαχειριζόμενους κήπους και πάρκα (Arvanitidis and Papagiannitsis 2019), μέχρι τις καταλήψεις χώρων για τη στέγαση (π.χ. μεταναστών) (Tsavdaroglou 2018)), αλλά και παγκόσμια κινήματα πλατειών όπως αυτά των occupy, indignados καθώς και της αραβικής άνοιξης (Dellenbaugh et al 2015).

Μια εκτενέστερη ανάλυση στις δυνατότητες του αστικού κοινωνείν προσφέρει η ερμηνεία των αστικών κοινών μέσω των δράσεων και πρακτικών των κοινωνικών κινήματων πόλης, ως δυνατότητες και ευκαιρίες για μετασχηματισμό των πόλεων στην κατεύθυνση της κάλυψης των κοινωνικών αναγκών. Στην κατεύθυνση της ανάλυσης της πόλης ως ταυτόχρονα πολιτικο-οικονομικής αλλά και κοινωνικο-πολιτισμικής οντότητας αλλά και τις μετασχηματιστικές ικανότητες των κοινοτήτων σε κίνηση (mobile commons) αλλά και των κοινωνικών κινήματων πόλης, οι Susser and Tonnelat (2013) ορίζουν τρεις βασικές κατηγοριών αστικών κοινών.

- i. Τα αστικά κοινά που αναπτύσσονται γύρω από τα ζητήματα της παραγωγής, της κατανάλωσης αλλά και της χρήσης των δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών, επαναπροσδιορισμένα ως κοινά μέσα για μια αξιοπρεπή καθημερινή ζωή.
- ii. Τα αστικά κοινά ως η συλλογική χρησιμοποίηση του κοινού χώρου (δρόμοι, πλατείες, αστικά πάρκα και κήποι) από τους πολίτες.
- iii. Καθώς επίσης και τα αστικά κοινά μέσω του ρόλου της τέχνης και της δημιουργικότητας των κοινοτήτων σε κίνηση που επαναπροσδιορίζουν τις συνθήκες σύλληψης του χωρικού περιβάλλοντος των πόλεων.

Ως απάντηση στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές των περιφράξεων, της ιδιωτικοποίησης αλλά και του αποκλεισμού ολόκληρων γειτονιών στις σύγχρονες πόλεις, που δημιουργούν αποκλεισμό από τις δημόσιες υποδομές, ελλιπείς συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, ανεργία κ.α., υποστηρίζεται πως η σύμπλευση των αιτημάτων των κοινωνικών κινημάτων πόλης στην προοπτική για την επανάκτηση των αστικών κοινών μπορεί να οδηγήσει σε ένα δημοκρατικότερο, δικαιότερο και ανοικτότερο χαρακτήρα των πόλεων. Παραδείγματα τέτοιων προοπτικών μπορούν να ειπωθούν στις ανά τον πλανήτη κινητοποιήσεις και εξεγέρσεις κοινωνικών κινημάτων με αντίστοιχα αιτήματα και πρακτικές (π.χ. Αραβική άνοιξη, κινήματα πλατειών, οικολογικοί αγώνες, αγώνες για τη στέγαση). Όταν τα χαρακτηριστικά των αστικών κοινών συμπλέουν με τα αιτήματα και τις πρακτικές των κοινωνικών κινημάτων πόλης, υποστηρίζεται πως ικανοποιείται το βασικό επίδικο του «δικαιώματος στην πόλη» τόσο ως δικαίωμα στην καθημερινή ζωή και διαβίωση όσο και ως δικαίωμα στη δημιουργικότητα (Susser and Tonnelat 2013)

Επιχειρηματολογώντας υπέρ μιας διεύρυνσης του κοινωνείν ο Σταυρίδης (2018) ορίζει τρεις απαραίτητες ποιότητες οι οποίες αποτελούν τις θεσμίσεις των συγκρίσεων ανάμεσα σε διαφορετικά δρώντα υποκείμενα και σε διαφορετικές πρακτικές, θεσμίσεις δηλαδή που θα ενθαρρύνουν τη δημιουργία ενός κοινού πεδίου αμοιβαίας ευαισθητοποίησης. Επίσης θεσμίσεις μοιράσματος που θα προσφέρουν ευκαιρίες και εργαλεία για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των απόψεων των υποκειμένων, αλλά και θεσμίσεις, μηχανισμούς και κανόνες που θα αποτρέπουν ή θα αποθαρρύνουν τη συσσώρευση εξουσίας, ούτως ώστε να μπορεί στο διηνεκές να υποστηριχθεί ένα διαρκές άνοιγμα των κύκλων του κοινωνείν, πέρα από την ιδιώτευση και τη συσσώρευση εξουσίας. Αυτά τα χαρακτηριστικά εντοπίζονται και στα παραδείγματα και τις πρακτικές του αστικού κοινωνείν σε όλο τον κόσμο (κατειλημμένες πλατείες, κινήματα ενάντια στην ιδιωτικοποίηση των κοινών, πρακτικές αυτόνομων κινημάτων) τα οποία αψηφούν τις περιφράξεις και αντιλαμβάνονται την ισότητα τόσο ως προϋπόθεση για συνεργασία, όσο και ως υπόσχεση για μια δίκαιη κοινωνία (Σταυρίδης 2018).

3.5 Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο εξέτασε τις δυνατότητες ανάπτυξης των αστικών κοινών και του αστικού κοινωνείν στο σύγχρονο παγκόσμιο τοπίο. Ανέδειξε κάποια βασικά συμπεράσματα της συζήτησης αυτής όπως το διαρκές και επίκαιρο πρόταγμα ενός «δικαιώματος στην πόλη», τις δυνατότητες ανάπτυξης πρακτικών αστικού κοινωνείν στο σύγχρονο αστικό πεδίο μέσω των δράσεων των αυτόνομων κοινωνικών κινημάτων καθώς και τη νοηματοδότηση του αστικού κοινού χώρου στον αντίποδα των νέων αστικών περιφράξεων. Σκιαγραφήθηκαν οι μορφές των νέων αστικών περιφράξεων (ιδιωτικοποίηση δημόσιων αγαθών και υποδομών, εξευγενισμός αστικών περιοχών, διευρυμένη επιτήρηση - zoning) ως τμήμα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, καθώς επίσης συζητήθηκε το πλαίσιο των αστικών κοινών ως αυτών που αναπτύσσονται γύρω από τα ζητήματα παραγωγής και αναπαραγωγής στις σύγχρονες πόλεις μέσω της συλλογικής χρήσης του κοινού χώρου καθώς επίσης και μέσω της δημιουργικότητας των οικειοποιητών-κοινωνών τους, επαναπροσδιορίζοντας τις συνθήκες σύλληψης του χωρικού περιβάλλοντος των πόλεων.

Έχοντας ερευνήσει το ρόλο των νέων κοινωνικών κινημάτων πόλης, τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις για «το δικαίωμα στην πόλη», όπως επίσης και τις πρακτικές αστικού κοινωνείν που αναδύονται στον κοινό χώρο των σύγχρονων πόλεων ενάντια στις πολιτικές των νέων (αστικών) περιφράξεων, θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο τις προοπτικές και τις δυνατότητες που αναπτύσσονται στα οικιστικά κοινά, ως αναπόσπαστο κομμάτι ενός ευρύτερου αστικού κοινωνείν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

Από το δικαίωμα στην πόλη στο δικαίωμα στην κατοικία

Τα οικιστικά κοινά – η κατοικία ως κοινό

4.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα ερευνήσουμε την πορεία της σκέψης του ζητήματος της στέγης από την πλευρά των θεωρητικών προσεγγίσεων των κοινών και των νέων περιφράξεων, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες ανάδυσης οικιστικών κοινών στον αστικό χώρο. Θα παραθέσουμε τις διαφορετικές προσεγγίσεις αναφορικά με την ύπαρξη των οικιστικών κοινών, που θα μας οδηγήσει στην κατανόηση και ερμηνεία μέσω αυτού του πρίσματος των παραδειγμάτων και πρακτικών συλλογικής συν-οίκησης και κατοικίας που δημιουργεί το αστικό κοινωνείν, απαντώντας έτσι στο πάντα επίκαιρο ερώτημα της κάλυψης επαρκούς και ποιοτικής στέγασης για το κοινωνικό σύνολο.

4.2 Το (πάντα επίκαιρο) ζήτημα της στέγασης και της κατοικίας

Στη δύση των μαζικών περιφράξεων γης που συντελέστηκαν ήδη από τον 16^ο αιώνα, φθάνουμε στις περιόδους της βιομηχανικής επανάστασης και της τεχνολογικής αναδιάρθρωσης του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Είναι τότε που ταυτόχρονα με τα μοντέρνα αρχιτεκτονικά κινήματα και τις ανάγκες για μαζική στέγαση εργατικών πληθυσμών, αλλά και τη χωρική επίλυση των ζητημάτων γύρω από την κατοικία, συντελέστηκε ταχεία ανοικοδόμηση και υπήρξε μέριμνα σε αρκετές περιπτώσεις για κοινωνική-εργατική κατοικία απ' τη μεριά του Κράτους (Βρυχέα 2003, Μιτζάλης 2008). Παράλληλα, σε πολλές περιοχές του πλανήτη παρατηρείται το φαινόμενο της προαστιοποίησης (suburbia) ως η κυρίαρχη εθνική μορφή κατοικίας η οποία ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της δυτικής

Αφρικής θα δημιουργήσει σύμφωνα με τον Mike Davis (2006) έναν «πλανήτη των παραγκουπόλεων». Παράλληλα, από τα συντρίμια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου αλλά και της έντονης εσωτερικής μετανάστευσης και αστικοποίησης των αγροτικών πληθυσμών, ανακύπτει επιτακτικά, εκ νέου και στις δυτικές μητροπόλεις το ζήτημα της στέγασης και της κατοικίας. Οι σχετικές πολιτικές που αναπτύχθηκαν την περίοδο του New Deal μετρίασαν το στεγαστικό πρόβλημα, αλλά η κατάσταση οξύνθηκε περαιτέρω στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες της έντονης εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης σε όλο το φάσμα του δυτικού κόσμου.

Μελετώντας τις ποσοτικές αλλά και ποιοτικές κρίσεις στην κοινωνική κατοικία αλλά και στο στεγαστικό απόθεμα, η Άννυ Βρυχέα (2003: 334) θα τονίσει τη σημασία των χωρικών κρίσεων και ανισοτήτων στο περιβάλλον που διαμορφώνεται σταδιακά από τον 19ο αιώνα, οι οποίες δημιουργούν από τη μια φτωχογειτονιές στιγματισμένες «έξω από την κυκλοφορία», ενώ από την άλλη περιφραγμένες ιδιωτικές «γειτονιές κάστρα». Τονίζεται έτσι η μεγάλη αντίθεση μεταξύ υπερ-οικοδόμησης αλλά και αστεγίας στις δυτικές πόλεις στα τέλη του 20ου αιώνα, επισημαίνοντας την υποχώρηση των κρατικών πολιτικών πρόνοιας και κοινωνικής κατοικίας όπως και της ανάκυψης πέραν της ποσοτικής, και την ποιοτικής κρίσης της κατοικίας στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Παράλληλα η συζήτηση αυτή αναδεικνύει την ανάγκη μιας νέας φιλοσοφίας αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού που να απαντάει στα πολλαπλά και σύνθετα ζητήματα της κατοικίας, καθώς επίσης και στη δημιουργία νέων χώρων πέρα από το δίπολο δημόσιο-ιδιωτικό, χώροι δηλαδή «ενδιάμεσοι» που μπορούν να δημιουργήσουν νέες συνδέσεις μεταξύ κατοικίας και γειτονιάς.

Στην τομή αυτή μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων κατοικήσιμων χώρων τοποθετούνται και άλλοι μελετητές, όπως για παράδειγμα ο Σταύρος Σταυρίδης με τις θεωρίες του για τους κατωφλιακούς χώρους καθώς και τα κοινά, που εξετάζουμε στη συνέχεια.

4.3 Τα οικιστικά κοινά – η κατοικία ως κοινό

«Το δικαίωμα στην πόλη εκδηλώνεται ως υπέρτατη μορφή των δικαιωμάτων: δικαίωμα στην ελευθερία, στην εξατομίκευση μέσα στην κοινωνικοποίηση, στην κατοικία και το κατοικείν. Το δικαίωμα στο έργο (στη συμμετοχική δραστηριότητα) και το δικαίωμα στην προσοικείωση (εντελώς διαφορετικό από το δικαίωμα στην ιδιοκτησία) εξυπονοοούνται μέσα στο δικαίωμα στην πόλη» (Lefebvre, 1977[1968]: 167)

Το παραπάνω απόσπασμα από το «Δικαίωμα στην πόλη» του Lefebvre ανοίγει περαιτέρω τη θεωρητική συζήτηση γύρω από τα ζητήματα της κατοικίας, του κατοικείν και της προσοικείωσης, ζητήματα εξέχουσας σημασίας στις αναφορές των θεωρητικών συνεχιστών της σκέψης του Lefebvre, καθώς και των συνεχιστών της πράξης των αυτόνομων κινημάτων πόλης. Αφορά κρίσιμες πτυχές που άπτονται του δικαιώματος στην πόλη και στην κατοικία, ζητήματα δηλαδή εν γένει των αστικών και οικιστικών κοινών.

Έχοντας ήδη παραθέσει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κοινού χώρου, των αστικών κοινών όσο και των ενεργών δρώντων μέσα σε αυτά, σε αυτό το πλαίσιο της ανάλυσης μας θα ερευνήσουμε την ανάδυση της σκέψης για την ‘κατοικία ως κοινό’ μέσα από τις αναλύσεις σύγχρονων μελετητών (αρχιτεκτόνων, γεωγράφων, πολιτικών επιστημόνων), όσο και μέσα από τις πρακτικές του κοινωνείν των δρώντων υποκειμένων και συλλογικοτήτων που υλοποιούν στην πράξη την ‘κατοικία ως κοινό’ στο παρόντα χρόνο.

Το δικαίωμα στην επαρκή στέγαση και κατοικία αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Η οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το διεθνές σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα αλλά και πλήθος χωρών το αποδεικνύουν με τις αντίστοιχες συνταγματικές κατοχυρώσεις. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τους Balmer and Bernet (2015) αυτή η θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη δεν βρίσκει απάντηση σε μια παγκόσμια και καθολική πρόσβαση σε επαρκή στέγη. Θεωρώντας την αδυναμία τόσο του κράτους όσο και της αγοράς διαχρονικά να καλύψουν πλήρως το ζήτημα της στέγασης, οι Balmer and Bernet (2015) θα επιχειρηματολογήσουν υπέρ του «τρίτου» τομέα, αυτού της συνεργατικής επίλυσης του ζητήματος της στέγασης και της «επαν-ανακάλυψης» των κοινών στο πεδίο της

κοινωνικής κατοικίας. Θα ξεκινήσουμε έτσι την παράθεσή μας στις θεωρητικές εννοιολογήσεις του ζητήματος των οικιστικών κοινών.

Σε μια συγγενική με τους Σταυρίδη και De Angelis μεθοδολογική ανάλυση οι Balmer and Bernet (2015: 179) θα ακολουθήσουν ένα αναλυτικό τρίπτυχο για να στοιχειοθετήσουν τα οικιστικά κοινά.:

1) Η στέγαση είναι ένας βασικός αστικός πόρος παρόμοιος με τις υποδομές ή τη γη. Αλλά σε αντίθεση με τη γη είναι «τεχνητός» πόρος και επομένως δαπανηρός.

2) Διαφορετικοί παράγοντες διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους δρώντων σε οποιαδήποτε ρύθμιση παροχής στέγασης. Μπορεί γενικά να μιλά για «ιδιοκτήτες» και «χρήστες» (π.χ. ενοικιαστές), αλλά, ακολουθώντας την ανάλυση του Peter Marcuse (2009), ίσως είναι καλύτερα να αναλύσουμε τα συγκεκριμένα «χαρακτηριστικά ιδιοκτησίας», δηλαδή τα δικαιώματα, τις εξουσίες, τα προνόμια και τις ασυλίες που άτομα, ομάδες ή οργανώσεις διατηρούν σε σχέση με το κατοικείν.

3) Αυτή η οπτική "δέσμης περιουσιακών δικαιωμάτων" επισημαίνει τη σημασία των θεσμών που ρυθμίζουν την κατανομή του κατοικείν. Αυτοί περιλαμβάνουν κυρίως α) τα δικαιώματα κυριότητας και β) τις δημόσιες πολιτικές, δηλαδή τις νομοθετικές και οικονομικές παρεμβάσεις από πλευράς του κράτους πρόνοιας.

Αναλύοντας συγκεκριμένες κάθε φορά περιπτώσεις με βάση την παραπάνω τριάδα, οι Balmer and Bernet (2015) θεωρούν δύο βασικά σημεία ούτως ώστε να αξιολογήσουν τον χαρακτήρα του κοινού ή την έλλειψή του σε παραδείγματα στέγασης. Αυτά αφορούν τον βαθμό από-εμπορευματοποίησης (decommodification) του οικιστικού παραδείγματος, δηλαδή του κατά πόσο αυτό ξεφεύγει από την αγοραία νοοτροπία της απόσπασης κέρδους, αλλά και του κατά πόσο οι σχέσεις αλλά και το θεσμικό πλαίσιο (περιουσιακά δικαιώματα, κανονισμοί, ρυθμίσεις, κτλ.) μεταξύ του οικιστικού παραδείγματος αποτρέπουν αυτόν τον πόρο από το να εμπορευματοποιηθεί. Ο δεύτερος παράγοντας εστίασης αφορά τα επίπεδα αυτονομίας ή αυτοοργάνωσης (autonomy or self-organization) που οι κάτοικοι, χρήστες, κοινωνοί του οικιστικού πόρου ατομικά ή συλλογικά «απολαμβάνουν». Αυτό αφορά δηλαδή το βαθμό που οι χρήστες-κοινωνοί μπορούν να έχουν λόγο και να επηρεάζουν τις

αποφάσεις που αφορούν την κατοικία τους (Balmer and Bernet 2015). Παρακάτω παρατίθεται το αντίστοιχο ερμηνευτικό σχήμα που χρησιμοποιούν (Σχήμα 2).

Σχήμα 2: Η κατοικία ως κοινό

Πηγή: Bernet and Balmer (2015:179)

Οι Bernet and Balmer (2015) θα υποστηρίξουν πως παρόλο που οι απαιτήσεις για κρατικές παρεμβάσεις στον τομέα της στέγασης εξακολουθούν να είναι απαραίτητες, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη πως αυτοί οι τύποι προνοιακών παροχών έχουν αποδειχθεί ευάλωτοι στις περιφράξεις και στην ιδιωτικοποίηση. Υπό αυτό το πρίσμα υιοθετούν την προοπτική των "δημιουργικών παραβιάσεων" σε πλαίσιο θεσμικών ρυθμίσεων και διαμόρφωσης κατάλληλων περιουσιακών δικαιωμάτων, προς την κατεύθυνση της παροχής στέγασης ως κοινού πόρου. Βέβαια κάνουν ξεκάθαρο πως ο "τρίτος" τομέας δεν μπορεί να υποκαταστήσει το κράτος στον τομέα των κοινωνικών παροχών, όμως υποστηρίζουν πως μια καινοτόμος προσέγγιση του θεσμικού πλαισίου μπορεί να καταστεί μια βιώσιμη πολιτική για τα οικιστικά κοινά.

Σημαντικές εργασίες αναφοράς στο ακαδημαϊκό τοπίο γύρω από τα παραπάνω ερωτήματα αποτελούν επίσης αυτές του βρετανού γεωγράφου Stuart Hodgkinson (2010 2012), όπου επιχειρείται μια επικαιροποίηση του ζητήματος της κατοικίας, όπως αυτό προβληματοποιήθηκε στη μαρξική παράδοση των Μάρξ και Ένγκελς,

μέσα από το πρίσμα των θεωριών για τα κοινά και τις (νέες) περιφράξεις του θεωρητικού ρεύματος των αυτόνομων μαρξιστών (βλπ. Linebaugh, *Midnight notes*, De Angelis κ.α.).

Εκκινώντας από τις επιπτώσεις που επέφερε η χρηματοπιστωτική-καπιταλιστική κρίση του 2008 στο ζήτημα της κατοικίας μέσω την ενυπόθηκων δανείων, των πλειστηριασμών κτλ, ανοίγει το ερώτημα μιας αντικαπιταλιστικής προσέγγισης των κοινών στο ζήτημα της κατοικίας. Στο πλαίσιο αυτό ο Hodkinson (2012) εισάγει ένα σχήμα τριών ηθικών αξιών του κοινωνείν το οποίο περιλαμβάνει της επιθυμία της από-κοινού ζωής και της συλλογικής επίλυσης των στεγαστικών αναγκών στο εδώ και τώρα, την ανάγκη για στρατηγική υπεράσπιση των αντικαπιταλιστικών κοινών ως φραγμών στο κεφάλαιο και τη συσσώρευση, καθώς και στην ανάγκη αναζήτησης ενός εναλλακτικού κόσμου στον οποίο τα κοινά και το κοινωνείν μπορούν να γενικευτούν εις βάρος του καπιταλισμού.

Εδώ είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως η ορολογία που χρησιμοποιεί ο Hodkinson ερμηνεύει και προεκτείνει την έννοια της ‘εναλλακτικής’ (alternity, alterite) με την οποία αναφέρεται στις σχέσεις και στους θεσμούς, νοούμενα ως εναλλακτικές σε αυτές του καπιταλισμού και της νεοφιλελευθερισμού (Hodkinson 2010). Ακολουθώντας τα πεπραγμένα των ακτιβιστών γύρω από το ζήτημα της στέγασης και τις δράσεις διαχρονικά για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης αναφορικά με τα μεταπολεμικά «κύματα» καταλήψεων στέγης, όσο και με τη σταδιακή εγκαθίδρυση κρατικών συστημάτων παροχής κοινωνικής στέγασης, φθάνει στη σημερινή κατάσταση όπου ενυπάρχουν σε ένα βαθμό τα δυο αρχικά μοντέλα δράσης αλλά επίσης παρατηρείται μια ροπή προς τις οικιστικές εναλλακτικές στον τομέα της συνεργατικής και της από-κοινού συγ-κατοίκησης. Ορίζει έτσι τρεις διαφορετικές κατηγορίες εναλλακτικών, αναφορικά πάντα με το ζήτημα των πρακτικών γύρω από τη στέγαση. Τις εναλλακτικές-εναντίωσης (alternative-oppositional) οι οποίες συνειδητά προσπαθούν να προσφέρουν μια ανταγωνιστική πράξη στο κυρίαρχο παράδειγμα της στέγασης, τις εναλλακτικές-συμπλήρωσης (alternative additional) οι οποίες παρέχουν συμπληρωματικές επιλογές στο κυρίαρχο παράδειγμα της στέγασης χωρίς να επιχειρούν να το καταργήσουν ή να το αντικαταστήσουν, καθώς και τις εναλλακτικές-υποκατάστασης (alternative-substitute) οι οποίες παρέχουν μια άμεση αντικατάσταση στο κυρίαρχο σύστημα στέγασης χωρίς όμως απαραίτητα να

αντιτίθενται σε αυτό (Hodkinson 2012). Παρακάτω θα παραθέσουμε την αντίστοιχη κατηγοριοποίηση που χρησιμοποιεί με βάση την παραπάνω ανάλυση ο Hodkinson (Πίνακας 1) καθώς τη θεωρούμε χρήσιμη για την παρακάτω περιπλάνησή μας στον σημερινό κόσμο των οικιστικών κοινών, που ακολουθεί στη συνέχεια της διπλωματικής μας εργασίας.

Πίνακας 1: Κυρίαρχα και εναλλακτικά παραδείγματα στέγασης

Μοντέλο	Μορφή δράσης	Επεξήγηση
Κυρίαρχο (Mainstream)	Παροχή από την αγορά	Ατομική ιδιοκτησία ή ιδιωτική ενοικίαση στέγης υποστηριζόμενη από κάποιας μορφής κρατικής προστασίας για όσους δεν έχουν πρόσβαση στην αγορά.
Εναλλακτικό-εναντιωματικό (alternative oppositional)	Κατάληψη	Εξαιρετικά φορτισμένη πολιτικά πράξη που εναντιώνεται στην ιδιωτική ιδιοκτησία και προσπαθεί να δημιουργήσει (προσωρινά) αυτόνομες ζώνες έξω από τον έλεγχο της αγοράς και του κράτους. Κομμάτι ενός ευρύτερου κινήματος.
Εναλλακτικό-συμπληρωματικό (alternative additional)	Οικιστικές κοπερατίβες Κοπερατίβες στέγης	Δημιουργία νομικής ένωσης μελών για τη στέγαση και τη συλλογική διαχείριση κατοικιών, μειώνοντας παράλληλα το κόστος στέγασης στο υπάρχον σύστημα ιδιωτικής ιδιοκτησίας.
Εναλλακτικό-υποκατάστατο (alternative substitute)	Αυτό-δόμηση	Αγορά οικοπέδου, απόκτηση άδειας σχεδιασμού και αυτό-δόμηση ιδιωτικής κατοικίας.

Πηγή: Hodkinson (2012: 426)

Ο Hodkinson (2012) υποστηρίζει επίσης πως κάποια παραδείγματα οικιστικών εναλλακτικών μπορούν να απαντώνται σε παραπάνω από μια κατηγορίες του παραπάνω πίνακα. Είναι κάτι που θα εξετάσουμε μέσω των παραδειγμάτων των οικιστικών κοινών στη συνέχεια.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε, ότι ο Hodgkinson (2012), μελετώντας μια γεννεαλογία παραδειγμάτων-ανταπαντήσεων στις ανά περιόδους κρίσεις στο ζήτημα της κατοικίας (κρίσεις τις οποίες θεωρεί δομικές στο καπιταλιστικό σύστημα), καταλήγει να υποστηρίζει την σύμπλευση όλων των εναλλακτικών προσεγγίσεων σε μια κατεύθυνση οικιστικών κοινών, όπου μπορεί έτσι μέσω των διεκδικήσεων της καθημερινής ζωής να επιτευχθεί η «διάρρηξη» στο καπιταλιστικό παράδειγμα στέγασης και των κρίσεών του. Υποστηρίζεται έτσι η εννοιολόγηση των 'αντικαπιταλιστικών κοινών' τόσο ως πράγματα, χώροι και δίκτυα αλλά τόσο και ως κοινωνικές σχέσεις του κοινωνείν, στην κατεύθυνση των θεωριών που έχουμε ήδη αναδείξει στο πρώτο κεφάλαιο.

Φθάνοντας στο σημείο να ορίσει της μορφές των οικιστικών κοινών ο Hodgkinson (2012) επιστρέφει στην τριλεκτική του μέθοδο ορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τρεις συντεταγμένες στο χάρτη των οικιστικών κοινών:

1) **Προεικονιστικό κοινωνείν – από κοινού διαβίωση.** Μια προεικονιστική πράξη για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών που θα καλύπτει τις επιθυμίες των ανθρώπων-κοινωνών με τη δημιουργία μη ιεραρχικών, αμεσοδημοκρατικών, ισότιμων και συλλογικών μορφών κατοικείν στην καθημερινή ζωή. Το προεικονιστικό κοινωνείν δρα παρά το καπιταλιστικό σύστημα, όχι απαραίτητα εναντιωμένο σε αυτό, δημιουργώντας σχέσεις από κοινού διαβίωσης στις πρακτικές της καθημερινής ζωής.

2) **Στρατηγικό κοινωνείν – η κατοικία ως κοινό.** Εναντίωση στο διαρκή χαρακτήρα των περιφράξεων μέσω της κατανόησης των οικιστικών κοινών ως αντικαπιταλιστικών κοινών. Στρατηγικές και τακτικές παρεμβάσεις εναντίων των περιφράξεων αλλά και υπέρ της υπεράσπισης και της δημιουργίας των οικιστικών κοινών ως μορφές προστασίας ενάντια στο παράδειγμα της αγοράς.

3) **Ηγεμονικό κοινωνείν – η κυκλοφορία των οικιστικών κοινών.** Αφορά την κατανόηση τόσο του προεικονιστικού κοινωνείν όσο και του στρατηγικού κοινωνείν όχι ως αμοιβαία αποκλειόμενα παραδείγματα οικιστικών κοινών. Η συμπερίληψη των δυο προσεγγίσεων στην κατεύθυνση της δημιουργίας οικιστικών κοινών όπου την ίδια στιγμή που θα δημιουργούνται συνεργατικές μορφές κατοικείν, θα διασφαλίζεται ότι οι νέοι αυτοί κοινοί χώροι στηρίζουν ενεργά τη δομή των οικιστικών κοινών και αντιτίθενται στις περιφράξεις και την (καπιταλιστική) συσσώρευση.

Ο Hodkinson (2012) καταλήγει να υποστηρίζει τη συμπερίληψη των διαφορετικών μορφών οικιστικών κοινών καθώς τις θεωρεί σημαντικές στην ανάκαμψη των περιφράξεων και της διαρκούς καπιταλιστικής συσσώρευσης. Από τις πρακτικές αξιοποίησης άδειων χώρων-κτηρίων και τις πρακτικές της κατάληψης για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών, μέχρι την αντίσταση στις εξώσεις, τις ιδιωτικοποιήσεις και τον εξευγενισμό στις πόλεις προκρίνει την ενεργοποίηση στεγαστικών κινήσεων που θα υπερασπίζονται τα οικιστικά κοινά, οδηγώντας, όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Witheford (2010), σε ευρύτερο κοινωνικό μετασχηματισμό και στη θεσμοποίηση των νέων αυτών μορφών κοινωνείν.

Μι ανάλογη πορεία ανάλυσης ακολουθεί και ο Σταύρος Σταυρίδης. Κινούμενος σε κοινές ιδεολογικές αφετηρίες τόσο στις θεωρίες του Lefebvre για την πόλη και την καθημερινή ζωή όσο και στις εννοιολογήσεις των κοινών ως ταυτόχρονα πόρων αλλά και κοινωνικών σχέσεων και κοινοτήτων, ο Σταυρίδης (2018) υποστηρίζει πως για να χαρακτηριστεί το κατοικείν ως εν δυνάμει οικιστικό κοινό θα πρέπει να πληροί τρεις υποθέσεις:

- 1) Αναφορικά με το δίκτυο κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται. Η κατοικία πρέπει να εκλαμβάνεται και να προστατεύεται ως ένας χώρος μοιράσιμος μεταξύ των κατοίκων. Μια κοινότητα δηλαδή κατοίκων-κοινωνών.
- 2) Αναφορικά με τη διαδικασία κατασκευής και το μοτίβο οργάνωσης. Η κατοικία πρέπει να παράγεται μέσω συνεργασίας. Μια κοινότητα παραγωγών-δημιουργών-κοινωνών.
- 3) Αναφορικά με τη διαδικασία οικειοποίησης της κατοικήσιμης περιοχής. Μια κοινότητα από «συλλογικούς ιδιοκτήτες».

Παράλληλα ο Σταυρίδης (2018) θεωρεί την πόλη ως τον τόπο όπου ο διαρκής αγώνας για δικαιώματα και αξιοπρέπεια μέσω μιας «εξεγερμένης κοινοπολιτείας», καθώς και μια «πολιτικοποίηση του οίκου» μέσω των αγώνων που αναπτύσσουν νέες μορφές συνύπαρξης (οικιστικές κοινότητες, συμμετοχικός σχεδιασμός, ιδιοκατασκευή, αυτοοργάνωση), μπορούν να οδηγήσουν τις πρακτικές των αστικών κοινών ενεργά να δημιουργήσουν οικιστικά κοινά.

4.4 Η στεγαστική κρίση και οι εναλλακτικές πολιτικές και πρακτικές σήμερα: προς ένα οικιστικό κοινωνείν

Συμπληρωματικά στις πολιτικές και πρακτικές των οικιστικών κοινωνιών, μπορούμε να εντοπίσουμε σήμερα (όπου τα ζητήματα της επαρκούς στέγασης και κατοικίας είναι εξαιρετικά επίκαιρα) παραδείγματα συμπερίληψης των χαρακτηριστικών του οικιστικού κοινωνείν σε εναλλακτικά εγχειρήματα στεγαστικής πολιτικής και πρακτικές του συγ-κατοικείν. Ιδιαίτερη δραστηριότητα παρατηρείται στο κομμάτι των συμμετοχικών μορφών στέγασης και των κοοπερατίβων κατοικίας οι οποίες εγκαθιδρύουν τα δικά τους δίκτυα προς μια νέα στεγαστική πολιτική, ως μια άλλη μορφή απάντησης στην αυξημένη έλλειψη επαρκούς στέγασης και κατοικίας σήμερα.

Στο πλαίσιο αυτό, η Σιατίτσα (2017) εντοπίζει μια πληθώρα κοινωνικών εγχειρημάτων που δημιουργούνται για να απαντήσουν συλλογικά σε στεγαστικές ανάγκες και αναζητούν μη κερδοσκοπικές μορφές ιδιοκτησίας, απαντώντας έτσι στην –ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση του 2008– έντονη κρίση της ιδιοκατοίκησης καθώς και της έλλειψης επαρκούς στέγασης για μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού. Θεωρεί πως σε κάθε μια από τις εναλλακτικές αυτές μορφές καθοριστικό ρόλο στην ανάλυσή τους αποτελούν οι προσδιοριστικοί τους παράμετροι. Τέτοιοι είναι η νομική μορφή, το θεσμικό πλαίσιο, οι διαδικασίες απόκτησης γης, οι ιδιοκτησιακές σχέσεις καθώς επίσης ο βαθμός συμμετοχικότητας, οι τρόποι οργάνωσης και διαχείρισης του εγχειρήματος καθώς επίσης και οι μηχανισμοί απο-εμπορευματοποίησης και αλληλεγγύης (Σιατίτσα 2017).

Τα παραδείγματα αυτών των εναλλακτικών μορφών συλλογικής ιδιοκτησίας και κατοικίας περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα εγχειρημάτων από κοινού κατοίκησης τα οποία προέρχονται από αιτήματα και δυναμικές από-τα-κάτω. Παραδείγματα και πρακτικές δηλαδή που αποτέλεσαν ένα ιστορικό αποτέλεσμα των κοινωνικών αγώνων πάνω στα ζητήματα της επαρκούς στέγασης και κατοικίας καθώς και προστασίας των γειτονιών από την καπιταλιστική εκμετάλλευση. Στα εγχειρήματα περιλαμβάνονται τόσο οι συνεταιρισμοί κατοικίας, τα κοινοτικά καταπιστεύματα γης, όπως επίσης και τα εγχειρήματα στεγαστικού κοινωνείν που δημιουργούνται στο συνολικό στεγαστικό απόθεμα κενών κατοικιών και κτηρίων (Σιατίτσα 2017, Βαταβάλη και Σιατίτσα 2011).

Επίσης, τα τελευταία χρόνια όπου τα κύματα προσφύγων και μεταναστών πληθαίνουν προς τις δυτικές μητροπόλεις, έχει αναπτυχθεί μέσω κοινοτικών αλλά και κινηματικών διαδικασιών, ένα εξίσου σημαντικό παράδειγμα οικιστικού κοινωνείν, από τους νομαδικούς πληθυσμούς των προσφύγων και μεταναστών. Ο Τσαβδάρογλου (2018) αναφέρει για τις κοινότητες οικιστικών κοινών των προσφύγων και μεταναστών πως αυτές εμπλουτίζουν την έννοια του κοινού χώρου με την πληθώρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία είναι αλληλεξαρτώμενα, αδιαίρετα και αλληλένδετα και περιλαμβάνονται στο ευρύτερο «δικαίωμα στην πόλη». Τέτοια παραδείγματα αποτελούν κυρίως καταλήψεις στέγης από πρόσφυγες και μετανάστες καθώς και από κοινού με συνελεύσεις αλληλεγγύης, οι οποίες παρέχουν το δικαίωμα στη στέγαση και στην από κοινού διαβίωση στον αστικό ιστό.

4.5 Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο μελέτησε τα οικιστικά κοινά και τις δυνατότητες τους ως κομμάτι του αναδυόμενου αστικού κοινωνείν. Με βάση την ανάλυση των σύγχρονων προσεγγίσεων και εννοιολογήσεων γύρω από το οικιστικό κοινωνείν, τα βασικά συμπεράσματα της συζήτησης αυτής συνοψίζονται στην προσέγγιση των οικιστικών κοινών ως βασικού θεσμού-μηχανισμού που στοχεύει στη δημιουργία από-εμπορευματοποιημένης και αυτό-οργανωμένης στέγασης, μέσω ενός πλαισίου συλλογικής από-κοινού ιδιοκτησίας και χρήσης, όπως επίσης και μέσω ενός μοτίβου αυτό-οργάνωσης αλλά και μορφών ισότιμης και αλληλέγγυας κοινωνικής συνεργασίας που αναπτύσσονται μεταξύ των οικειοποιητών-κοινωνών. Στον ευρύ χάρτη των προοπτικών του οικιστικού κοινωνείν ακολουθήθηκε η ανάλυση της διάκρισής τους ως προς τη μορφή (παροχή από την αγορά, κατάληψη, οικιστικές κοοπερατίβες, συνεταιρισμοί αυτό-δόμησης) καθώς επίσης και ως προς την προοπτική δράσης των κοινωνών τους (προεικονιστικό κοινωνείν, στρατηγικό κοινωνείν, ηγεμονικό κοινωνείν). Τέλος τονίστηκε η σημασία των μορφών οργάνωσης και επικοινωνίας μεταξύ των κοινωνών των οικιστικών κοινών ως προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των κοινών, όπως επίσης συζητήθηκε ένα ευρύτερο πλαίσιο εναλλακτικών μορφών συλλογικής ιδιοκτησίας και κατοικίας στο παρόν της οικονομικής κρίσης αλλά και της κρίσης της κατοικίας.

Μελετώντας την προοπτική για ένα οικιστικό κοινωνείν που αναπτύσσεται μέσω των πρακτικών των αστικών κοινών και έχοντας αναλύσει τα επιμέρους χαρακτηριστικά γνωρίσματα των διαφορετικών μορφών του από-κοινού κατοικείν, θα προχωρήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο στην παράθεση παραδειγμάτων. Παραδειγμάτων που αφορούν την παγκόσμια διάσταση του φαινομένου της κρίσης κατοικίας αλλά και των απαντήσεων σε αυτή μέσω δομών και μορφών οικιστικών κοινών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

Παραδείγματα και μορφές οικιστικών κοινών

5.1 Εισαγωγή

Έχοντας ορίσει τις έννοιες των νέων περιφράξεων, των κοινών της πόλης, αλλά και τις δυνατότητες ανάπτυξης οικιστικών κοινών, στο παρόν κεφάλαιο, ακολουθώντας το ερμηνευτικό πλαίσιο των προηγούμενων κεφαλαίων, θα δούμε τις μορφές των οικιστικών κοινών στον παγκόσμιο χάρτη. Οι περιπτώσεις που θα εξετάσουμε αφορούν τόσο αποτελέσματα κινηματικών διεργασιών και πρακτικών κοινωνείν στον αστικό κοινό χώρο, όσο και παραδείγματα στεγαστικών κοινοτήτων που προεικονίζουν τους όρους των οικιστικών κοινών.

5.2 Οι οικιστικές εναλλακτικές ως προεικόνιση του οικιστικού κοινωνείν

Μιλώντας για τις πρακτικές που καθιστούν έναν οικιστικό πόρο αντικείμενο οικιστικού κοινωνείν, εντοπίζουμε αυτές που προσανατολίζονται πέρα από τις κερδοσκοπικές λογικές της αγοράς και της κτηματαγοράς ειδικότερα. Πρακτικές που περιορίζουν ή αποκλείουν τα περιθώρια ατομικού κέρδους και κινούνται σε μια κατεύθυνση απο-εμπορευματοποίησης της κατοικίας, την επαρκή κάλυψη των στεγαστικών και βιοτικών αναγκών, καθώς και την παράλληλη υιοθέτηση συλλογικών πρακτικών διαχείρισης και αυτό-οργάνωσης (Σιατίτσα 2017).

Έτσι λοιπόν στο ψηφιδωτό των συλλογικών οικιστικών πρακτικών και των εναλλακτικών μοντέλων κατοικίας που αναπτύσσονται σήμερα, ζητούμενο είναι τόσο η απεξάρτηση τους από τις κερδοσκοπικές λογικές, όσο και η προοπτική της από κοινού συλλογικής και αυτό-οργανωμένης θέσμησης των όρων λειτουργίας του κάθε οικιστικού παραδείγματος.

Οι παράμετροι για μια τέτοια κατεύθυνση είναι πολλές και αφορούν ένα σύνολο θεσμίσεων, στοχεύσεων, κανόνων και πρακτικών που αφορούν τόσο τα αρχικά κίνητρα, τη νομική μορφή, το θεσμικό πλαίσιο καθώς και το ρόλο του κράτους και

της αγοράς στην απόκτηση-χρήση ενός (οικιστικού) πόρου, όσο και το βαθμό από-εμπορευματοποίησης, πολιτικοποίησης και αυτό-οργάνωσης και αυτό-διαχείρισης που το κάθε παράδειγμα που προεικονίζει το οικιστικό κοινωνείν υιοθετεί.

Σε αυτές τις βασικές προσδιοριστικές παραμέτρους μπορούμε να ανάγουμε και να αξιολογήσουμε τα παρακάτω παραδείγματα οικιστικού κοινωνείν, καθώς κινούμενα σε μορφές μερικής ή καθολικής νομιμοποίησης και αναγνώρισης που επιτρέπουν τη διατήρησή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του οικιστικών κοινωνείν (απο-εμπορευματοποίησης και αυτό-οργάνωσης) χωρίς να αντιμετωπίζουν την απειλή της καταστολής, της εκκένωσης και της κατεδάφισης (τις οποίες κατά βάσει αντιμετωπίζει ένα οικιστικό κοινό κατάληψης γης).

Παρόλο που οι πρακτικές από-κοινού κατοίκησης και συλλογικής κατοικίας δεν είναι κάτι νέο, θα επικεντρωθούμε στην παρούσα εργασία στην παράθεση σύγχρονων παραδειγμάτων οικιστικού κοινωνείν από όλον το κόσμο χρησιμοποιώντας το αναλυτικό σχήμα του Hodgkinson (2012) σχετικά με τα εναλλακτικά μοντέλα στέγασης. Παράλληλα πρέπει να σημειώσουμε πως οι περιπτώσεις αυτές αποτελούν ένα ιδιαίτερα ξεχωριστό και πολυποίκιλο κομμάτι οικιστικού κοινωνείν καθώς πολλές από αυτές έχουν την αφετηρία τους στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και αποτελούν δράσεις αυτόνομων κινήσεων και κοινωνικών κινήσεων πόλης. Έχουν δηλαδή τη βάση τους στο καταληψιακό κίνημα για τη στέγαση, του οποίου οι απαρχές εκκινούν τόσο από τις πολιτισμικές όσο και από πολιτικές διεργασίες των τελευταίων δεκαετιών (Hagbert et al 2020) και το οποίο εκτείνεται μέσω εκατοντάδων δράσεων και πρακτικών σε δεκάδες πόλεις και μητροπόλεις. Επιπρόσθετα η αλλαγή τόσο στο νομικό καθεστώς σε πολλές χώρες όσο και η υποχώρηση, μετάλλαξη αλλά και εξέλιξη των πρακτικών του καταληψιακού κινήματος ανά περιοχή δημιουργούν ένα εξίσου πολύπλοκο σκηνικό και πλαίσιο έρευνας των συγκεκριμένων πρακτικών οικιστικού κοινωνείν που δεν δύναται να αναπτυχθεί στην παρούσα πτυχιακή εργασία. Παρόλα αυτά μερικά από τα ακόλουθα παραδείγματα οικιστικού κοινωνείν παρουσιάζουν κοινές αφετηρίες αλλά και αρκετές κοινές πρακτικές αυτό-οργάνωσης και διαχείρισης με κινήσεις καταλήψεων στέγης.

5.3 Τέσσερις μελέτες περίπτωσης οικιστικών κοινών

1. Τα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας

Εικόνα 1: Τα «Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας»

Πηγή: prosfygika.espivblogs.net/

Τα «Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας» (Εικόνα 1) αποτελούν ένα συγκρότημα 228 κατοικιών σε ένα χώρο 14 στρεμμάτων στο κέντρο της Αθήνας στην περιοχή των Αμπελοκήπων, ανάμεσα στη Γ.Α.Δ.Α., το εφετείο, το γήπεδο της Λεωφόρου και τα νοσοκομεία ΕΛΠΙΣ & Αγ. Σάββας. Το κτιριακό συγκρότημα κατασκευάστηκε τη δεκαετία του '30 (μεταξύ 1933 και 1935) από το ελληνικό κράτος ως προσπάθεια κάλυψης του στεγαστικού προβλήματος των προσφύγων που είχαν έρθει στην Ελλάδα μετά τον καταστροφικό πόλεμο στη Μικρά Ασία. Είναι δείγμα του Ελληνικού μοντερνισμού, ενώ συγκαταλέγεται ανάμεσα στα πιο σημαντικά έργα της ελληνικής αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα, με άμεσες αναφορές στη Σχολή Bauhaus του Dessau (1926), τόσο ως προς τα επιμέρους μορφολογικά στοιχεία, όσο και ως προς το πρότυπο συλλογικής διαβίωσης που πρότεινε ο Gropius, καθώς επίσης περιλαμβάνεται στην «χάρτα των Αθήνας» στην οποία κατέληξε το Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM) το 1933 (Σταυρίδης 2018, Παπανδρέου και Λυκουριώτη 2011).

Σύμφωνα με το Σταυρίδη (2018) τα προσφυγικά της Αλεξάνδρας αποτελούν ένα από τα πρώτα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα, που ιδιαίτερα σε μια

εποχή (1920-1930) που αυξήθηκε η δυνατότητα ιδιοκατοίκησης, έδωσαν ένα διαφορετικό παράδειγμα ετεροτοπίας στον αστικό ιστό της μητροπολιτικής Αθήνας. Μέσω των πρακτικών των κοινοτήτων των κατοίκων-προσφύγων αναπτύχθηκε μια συλλογική εμπειρία ετερότητας στο αστικό πορώδες που δεν έμεινε εσώκλειστη στα πλαίσια των κτηρίων, αλλά επιχείρησε μέσω της αλληλεπίδρασης και της ώσμωσης με τις κοντινές γειτονιές, τη διεύρυνση των ορίων της και εν γένει του κοινωνείν.

Σε αυτό εντοπίζεται σημαντική και η χρήση των πολλών ανοιχτών- υπαίθριων χώρων μεταξύ των πολυκατοικιών (χώροι πρασίνου, αλάνες, αυλές, ταράτσες, κλιμακοστάσια) του συγκροτήματος ως χώρους κατώφλια ανάμεσα στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή της περιοχής. Μέσω των πρακτικών του κοινωνείν των κατοίκων των προσφυγικών αυτοί οι χώροι αποτέλεσαν ένα de facto κοινό χώρο.

Στο πέρας των δεκαετιών η ύπαρξη των προσφυγικών της Αλεξάνδρας χαρακτηρίστηκε από αβεβαιότητα καθώς ταυτόχρονα με την αποχώρηση πολλών από των πρώτων κατοίκων αντιμετώπισαν αρκετές φορές την προοπτική της κατεδάφισης. Έπειτα από πολλές μεταβιβάσεις (Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου, ΤΑΙΠΕΔ, Περιφέρεια Αττικής) αλλά και την ακυρωτική απόφαση του ΣτΕ το 2006 στα σχέδια για κατεδάφιση, το 2008 το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων αποφάσισε τη διατήρηση όλων των κτηρίων των προσφυγικών.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 αρκετά (περισσότερα από 150) από τα άδεια διαμερίσματα καταλήφθηκαν και κατοικήθηκαν από ανθρώπους διαφορετικών εθνικοτήτων και ταυτοτήτων για την κάλυψη στεγαστικών και βιοτικών αναγκών. Ταυτόχρονα μέσα στη δεκαετία 2000-2011 μια σειρά από πρωτοβουλίας ακτιβιστών, οικολόγων, φοιτητών τάσσονταν υπέρ μιας αναμόρφωσης των προσφυγικών με έμφαση στη διατήρησης της μνήμης και της πρακτικής της συλλογικής κατοίκησης καθώς και στην αξιοποίηση των υπαίθριων χώρων. Το στοιχείο της πολιτικοποίησης στην κοινότητα των κατοίκων των προσφυγικών οδήγησε επίσης στη δημιουργία της Ανοικτής Συνέλευσης Αγώνα Κοινότητας προσφυγικών Αλεξάνδρας και αλληλέγγυων καθώς και στη Συνέλευση Κατειλημμένων Προσφυγικών (ΣΥ.ΚΑ.ΠΡΟ) το 2011 με την παράλληλη δημιουργία δομών συλλογικών φούρνων, κουζίνας, δομή παιδικού στεκιού, δομή αυτομόρφωσης καθώς και δομή υγείας.

Με τα λόγια της συνέλευσης : *«Η κοινότητα των κατειλημμένων προσφυγικών αποτελεί ένα πολυεθνικό μωσαϊκό των κοινοτήτων των πιο κατατρεγμένων και λεηλατημένων λαών του κόσμου. Ανθρώπων που βίωσαν τον καπιταλιστικό πόλεμο, την προσφυγιά και τα βασανιστήρια. Τη φτώχεια και την εξαθλίωση, τον διωγμό και την πείνα. Ένα κοινωνικό και πολιτισμικό εργαστήριο αυτοθέσμησης και κοινότητας που συνεχίζει να παραμένει σε αυτούς που το έχτισαν, στους μετανάστες, στους πρόσφυγες και τους λεηλατημένους από την καπιταλιστική βαρβαρότητα».*

Η συνέλευση δρα οριζόντια και αυτοοργανωμένα σε εβδομαδιαία βάση, ικανοποιώντας τόσο τις διαχειριστικές-υλικές ανάγκες των κτηρίων όσο και τις ανάγκες για πολιτική παρέμβαση και δημιουργία στα πλαίσια της γειτονιάς αλλά και της πόλης ευρύτερα. Επίσης ρόλος της συνέλευσης είναι τόσο η ανάπτυξη και διατήρηση αντι-ιεραρχικών σχέσεων εντός της κοινότητας των προσφυγικών όσο και η συλλογικοποίηση και η απάντηση στις κατασταλτικές μεθοδεύσεις.

Παρατηρούμε λοιπόν πως παρά την έλλειψη συστηματικής μέριμνας από πλευράς πολιτείας για την υποστήριξη του συγκροτήματος των προσφυγικών της Αλεξάνδρας, ένα μεγάλο μέρος των διαμερισμάτων τους κατοικούνται τόσο από τους απογόνους των πρώτων κατοίκων όσο και από ανθρώπους που καταλαμβάνοντας άδεια αχρησιμοποίητα διαμερίσματα καλύπτουν συλλογικά της στεγαστικές και βιοτικές τους ανάγκες, τονώνοντας ταυτόχρονα την παράδοση των προσφυγικών ως τόπος της ετερότητας, της συλλογικοποίησης και εν γένει του κοινωνείν.

Με βάση την ανάλυση για τα οικιστικά κοινά που αναπτύξαμε στο 4^ο κεφάλαιο θα υποστηρίζαμε πως η ιστορία του συγκροτήματος κατοικιών των προσφυγικών απαντάει τόσο στην πρώτη κατηγορία των οικιστικών εναλλακτικών (καθώς κατασκευάστηκαν από το Κράτος ως μορφή κοινωνικής κατοικίας) αλλά και ως οικιστικό κοινό που δημιουργείται με την πρακτική της κατάληψης και της οικειοποίησης από ατομικότητες αλλά και συλλογικότητες, καλύπτοντας έτσι τις στεγαστικές και βιοτικές τους ανάγκες. Θα υποστηρίζαμε επίσης πως παρά την απαξίωση και την εγκατάλειψη πολλών εκ των οικημάτων των προσφυγικών και την ανάγκη για μέριμνα τους, ένα σημαντικό ποσοστό των κατοίκων λειτουργεί αυτό-οργανωμένα καλύπτοντας τις ανάγκες του στην κατεύθυνση της θέσμησης των κοινών

2. Το Mietshäuser Syndikat στη Γερμανία

Το Mietshäuser Syndikat (Συνδικάτο ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων) ιδρύθηκε το 1992 και αποτελεί μια από τις σημαντικές κινήσεις στην προοπτική των οικιστικών εναλλακτικών που αναπτύσσονται τις τελευταίες δεκαετίες στη βόρεια Ευρώπη και ιδιαίτερα στη Γερμανία. Το Syndikat γεννήθηκε από τις αντιφάσεις του καταληψιακού κινήματος της δεκαετίας του 80, όταν ο φόβος της καταστολής αλλά και της ενσωμάτωσης από το κράτος εντάθηκε και αποτελείται από ένα δίκτυο οικιστικών πρότζεκτ που εκτείνεται σε ολόκληρη τη Γερμανική επικράτεια.

Εικόνα 2: Mietshäuser Syndikat

Πηγή: <https://www.syndikat.org/>

Αποτελείται πέρα από το κεντρικό εγχείρημα-πρότζεκτ από 21 περαιτέρω υπό-πρωτοβουλίες με περισσότερες από 158 κατοικίες (βλπ Εικόνα 2). Κάθε κατοικία είναι αυτόνομη ως προς τη διαχείριση της, με τις αποφάσεις για όλα τα ζητήματα καθημερινότητας, συμβίωσης καθώς και τα διαχειριστικά θέματα του κάθε κτηρίου να λαμβάνονται από την επί μέρους συνέλευση. Όμως υπάρχει και ο θεσμός της κεντρικής γενικής συνέλευσης του Syndikat όπου όλα τα πρότζεκτ συμμετέχουν με έναν εκπρόσωπο. Η γενική συνέλευση αποφασίζει για τα σημαντικότερα συνολικά ζητήματα (εισαγωγή νέων μελών και πρόζεκτ, χρηματοδότηση, οικονομικά θέματα) καθώς επίσης και για τη διασφάλιση της τήρησης των αρχών και των χαρακτηριστικών του Syndikat στην κατεύθυνση της μη εμπορευματοποίησης των κατοικιών αλλά και της αυτό-οργάνωσης.

Ενώ οι πρακτικές και ο τρόπος λειτουργίας του Syndikat προσμοιάζει πολύ το μοντέλο των συνεταιρισμών κατοικίας, η θεσμική μορφή που επιλέχθηκε εξαρχής (θέλοντας να αξιοποιήσει κάποιες επιπλέον νομικές δυνατότητες) είναι αυτή της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ) και του Αστικού Συλλόγου, όπου μέτοχοι είναι ο σύλλογος κατοίκων του κτιρίου καθώς και η μητρική ΕΠΕ.

Για την εισαγωγή στο συνδικάτο ενός καινούργιου εγχειρήματος κατοικίας απαιτείται η ύπαρξη ενός αρχικού πυρήνα που θα διαμορφώσει ένα πλάνο πάνω στην υπό κατασκευή ή διαμόρφωση κατοικία και έπειτα από γενική συνέλευση και έγκριση του πλάνου η μητρική ΕΠΕ του Syndikat θα παρέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία καθώς και πρόσβαση σε χαμηλότοκο δανεισμό αλλά και αρχικό κεφάλαιο όπου χρειαστεί.

Πέρα από τα πλεονεκτήματα της νομικής του μορφής το Syndikat δε λαμβάνει κανενός είδους θεσμικής ή υλικής υποστήριξης από το κράτος. Η χρηματοδότησή του βασίζεται στο ταμείο αλληλεγγύης που διατηρεί, στο “crowd funding” (οικονομικές ενισχύσεις) καθώς και στον χαμηλότοκο δανεισμό. Οι ένοικοι κάθε κατοικίας έχουν ατομικά συμβόλαια μίσθωσης όπου το ύψος του ενοικίου αποτελεί συνάρτηση του κόστους αποπληρωμής των δανείων αλλά και δαπανών για τα λειτουργικά έξοδα, καθώς και συνεισφορά στο ταμείο αλληλεγγύης του συνδικάτου.

Όσον αφορά την πολιτική τοποθέτηση του Syndikat, αυτή βασίζεται περισσότερο στη εξασφάλιση των χαρακτηριστικών της αυτό-οργάνωσης και της εξασφάλισης ποιοτικής και φθηνής κατοικίας για όλους. Με τα λόγια του Syndikat *«Στόχος μας είναι η γέννηση και η επίτευξη πολιτικής αποδοχής των αυτό-οργανωμένων οικιστικών πρότζεκτ καθώς και η παροχή ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης και στέγη πάνω από το κεφάλι κάθε ανθρώπου»*. Βέβαια σε πολλές περιπτώσεις μέλη του Syndikat είναι εξαιρετικά πολιτικοποιημένα και αρκετά από τα οικιστικά πρότζεκτ στεγάζουν ταυτόχρονα πολιτικά και πολιτιστικά στέκια και χώρους, πραγματοποιώντας και στηρίζοντας δράσης πολιτικής παρέμβασης. Επίσης σε αμιγώς πολιτική κατεύθυνση ένας επιπλέον στόχος του Syndikat είναι η αποτροπή της έξωσης ατόμων που έχουν καταλάβει άδειες κατοικίες και η αποτροπή επικείμενης κατεδάφισής τους μέσω της παροχής υποστήριξης και χρηματοδότησης από το ταμείο του συνδικάτου.

Το παράδειγμα του Syndikat αλλά και άλλων αντίστοιχων συνεταιρισμών κατοικίας που υπάρχουν σε δεκάδες πόλεις της βόρειας Ευρώπης προσομοιάζει την ανάλυση

του παραδείγματος εκείνου των οικιστικών κοινών ως «εναλλακτικό συμπληρωματικό» όπως είδαμε στο κεφάλαιο 4. Ενώ τονίζεται και διατηρείται ο βαθμός οριζοντιότητας στη λήψη αποφάσεων και αυτό-οργάνωσης, καθώς επίσης και η απεξάρτηση από κρατικούς φορείς, εν τούτοις η ίδια η ύπαρξη πολλές φορές αντίστοιχων συνεταιρισμών βασίζεται στον τραπεζικό δανεισμό και στην συνεπακόλουθη εξάρτηση από την σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Επίσης ενώ στόχος είναι η παροχή προσβάσιμης κατοικίας για όλους, σε πολλές περιπτώσεις το ύψος των ενοικίων των οικιστικών συνεταιρισμών ανέρχεται σε υψηλά επίπεδα αντίστοιχα της αγοράς, αποκλείοντας οικονομικά εκ των πραγμάτων ανθρώπους χαμηλότερων εισοδημάτων (Σιατίτσα 2017).

3. Η ομοσπονδία στεγαστικών κοοπερατίβων FUCVAM στην Ουρουγουάη

Παράλληλα τόσο με τις πρακτικές της κατάληψης για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών αλλά και με την παράδοση και την εξέλιξη των στεγαστικών-οικιστικών συνεταιρισμών, υπάρχει ακόμη ένα μοντέλο οικιστικού κοινωνείν που λόγω των τοπικών χαρακτηριστικών και ιδιαιτεροτήτων του παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Αυτό αφορά τις πρακτικές συλλογικής δόμησης και κατοίκησης που αναπτύσσονται τις τελευταίες δεκαετίες σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπου στη βάση των αυξημένων αναγκών για μαζική και αξιοπρεπή κατοικία το εθνικό δίκαιο συλλογικής ιδιοκτησίας και αλληλοβοήθειας επέτρεψε τη διαμόρφωση κατάλληλων θεσμικών ρυθμίσεων και κατοχυρώσεων στον τομέα της κατοικίας δίνοντας πρόσφορο έδαφος στην ανάπτυξη πρακτικών και δράσεων οικιστικού κοινωνείν.

Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των αυτοοργανωμένων κινήσεων γειτονιάς για τη στέγη στο Μεξικό («La Polvorilla») αλλά και του στεγαστικού κινήματος των «mutirão» στη Βραζιλία που απαριθμεί 30 και πλέον χρόνια ύπαρξης. Συνδεδεμένα τις περισσότερες περιπτώσεις με αστικά αλλά και περιαστικά κινήματα για τη γη και την κατοικία, οι πρακτικές του συλλογικού και αυτοοργανωμένου οικιστικού κοινωνείν στις χώρες της Λατινικής Αμερικής παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον (Stavrides 2019).

Στην Ουρουγουάη η αλλαγή από το 1965 του νόμου για τη στέγαση καθώς και των κρατικών πολιτικών υποστήριξης της κοινωνικής κατοικίας, ενθάρρυνε τη συγκρότηση μεγαλύτερης κλίμακας στεγαστικών κοοπερατίβων, ακόμη και στο βαθμό της ομοσπονδίας. Έτσι το 1970 και έπειτα από την ευρεία συνένωση της βάσης των εργατικών συνδικάτων στο «εθνικό συνέδριο των εργατών» (National Convention of workers) δημιουργείται η FUCVAM (Federación Uruguaya de Cooperativas de Vivienda por Ayuda Mutua – Uruguayan Federation of Housing Cooperatives through Mutual Help) η Ουρουγουανή δηλαδή Ομοσπονδία Οικιστικών Κοοπερατίβων (Nahoum 2013) (Εικόνα 3).

Εικόνα 3: Η ομοσπονδία στεγαστικών κοοπερατίβων FUCVAM

πηγή: <https://www.fucvam.org.uy/>

Η FUCVAM αποτελεί μια ομοσπονδία οικιστικών κοοπερατίβων και εκτείνεται σε όλη την επικράτεια της χώρας. Από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα η βάση της αποτελείται από τα μέλη που κατά κύριο λόγο είναι βιομηχανικοί εργάτες/-τριες, ανειδίκευτοι εργάτες/-τριες, χαμηλόμισθοι, άνεργοι αλλά και οικογενειών γενικότερα που δικαιούνται παροχή κοινωνικής κατοικίας. Από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα χτίστηκαν πάνω από 14 χιλιάδες κατοικίες και ήδη περισσότερες από 6 χιλιάδες νέες

οικογένειες αναμένουν την κατασκευή της κατοικίας τους μέσω της FUCVAM (Nahoum 2013).

Ενώ οι πρακτικές της συνεργασίας και η κουλτούρα της αλληλοβοήθειας μοιάζουν να είναι διάχυτες τόσο στον αγροτικό όσο και στον αστικό πληθυσμό των χωρών της Λατινικής Αμερικής (Stavrídes 2019) το παράδειγμα της FUCVAM παρουσιάζει μια πληθώρα χαρακτηριστικών που ενισχύουν τόσο τη βιωσιμότητα όσο και την αποτελεσματικότητά του στο χρόνο. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν η αλληλοβοήθεια, η κουλτούρα της συνεργατικότητας, η αυτό-οργάνωση, η οριζοντιότητα, η τεχνική υποστήριξη και η αρωγή σε κάθε στάδιο της ομοσπονδίας καθώς και αυτό που ο Nahoum (2013) ονομάζει “usufruct-use and enjoyment property system» δηλαδή η εγκαθίδρυση ενός συστήματος «περιουσίας» βασισμένο στη χρήση και στην απόλαυση.

Τα νέα μέλη αφού εγγραφούν στην κοοπερατίβα, λαμβάνουν από αυτή μέσω κρατικής παροχής δάνειο χαμηλού επιτοκίου όσο και χρηματική επιδότηση ανάλογα με το εισόδημά τους. Τα μέλη παρέχουν μέσω της αλληλοβοήθειας την απαραίτητη υλική και άυλη εργασία σε κάθε στάδιο της κατασκευής της κατοικίας, συμμετέχουν και αποφασίζουν μέσω οριζόντιων συνελεύσεων για όλα τα ζητήματα που άπτονται του σχεδιασμού, της κατασκευής και της διαχείρισης της κατοικίας (με την τεχνική υποστήριξη και την αρωγή του θεσμού τεχνικής υποστήριξης (Technical Assistance Institutes (Institutos de Asistencia Técnica - αποτελούμενου από αρχιτέκτονες, χωροτάκτες, οικονομολόγους κτλ) και έπειτα αποφασίζουν από κοινού για το σχεδιασμό των ανοιχτών-κοινών χώρων μεταξύ των κατοικιών καθώς και θεμάτων που άπτονται της διαχείρισής τους. Η κατοικία ιδιοκτησιακά ανήκει στην ομοσπονδία, κάτι το οποίο αποτρέπει την εμπορευματοποίηση των ακινήτων μέσω της πιθανής εμπορικής εκμετάλλευσής τους από κατοίκους-μέλη, αλλά δίνει το δικαίωμα της κληρονομίας καθώς και της μεταβίβασης σε άλλα νέα μέλη. Ενώ μιλάμε για ένα παράδειγμα συλλογικής ιδιοκτησίας (κάθε κατοικία ανήκει στον συνεταιρισμό) το κάθε μέλος (οικογένεια-κάτοικος) έχει αποκλειστικό δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης της κατοικίας που διαμένει όσο και πρόσβαση σε όλους τους κοινούς χώρους της δομημένης περιοχής (Stavrídes 2019, Nahoum 2013)

Οι πρακτικές του κοινωνείν ενυπάρχουν σε όλα τα στάδια της λειτουργίας της FUCVAM. Οι οργανωμένες μορφές συμβίωσης, η αλληλοβοήθεια, ο συμμετοχικός σχεδιασμός, η αυτοοργάνωση σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας καθώς και η δημιουργία κοινών χώρων εντός των συγκροτημάτων των κατοικιών, ενισχύει τις προοπτικές του οικιστικού κοινωνείν. Η FUCVAM, παρά την οικονομική εξάρτησή της σε μεγάλο βαθμό από κρατικές και προνοιακές δανειοδοτήσεις και επιχορηγήσεις καταφέρνει να προεικονίσει με την πάνω από σαράντα χρόνια ύπαρξής της, πρακτικές του οικιστικού κοινωνείν σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, ενισχύοντας τη δημιουργία στο εσωτερικό της κοινότητες αυτό-οργανωμένων αστικών κοινωνιών. (Stavrides 2019).

Επιπρόσθετα η έντονη σύνδεση με ευρύτερες πολιτικές και κινηματικές διεκδικήσεις είναι εμφανής στη λειτουργία της FUCVAM καθώς η ύπαρξη στο εσωτερικό της πολιτικοποιημένων–συνδικαλισμένων μελών βοήθησε στην επιβίωσή της τα 13 χρόνια της δικτατορίας στην Ουρουγουάη, καθώς επίσης και την υποστήριξη πολιτικών δράσεων ενάντια στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές αλλά και δράσεων αλληλεγγύης. (κίνημα κατά των εξώσεων, κίνημα ενάντια στον εξευγενισμό γειτονιών και τη δημιουργία παραγκουπόλεων κ.α.).

Το παράδειγμα της FUCVAM με βάση την ανάλυση των μορφών οικιστικών κοινών που αναλύσαμε στο κεφάλαιο 4 προσομοιάζει στον τρόπο λειτουργίας αυτό των οικιστικών κοινοπραξιών και συνεταιρισμών, όμως απαντάται και στο κομμάτι των οικιστικών εναλλακτικών ως υποκατάστατων, αφού κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο συμμετοχικός σχεδιασμός καθώς και η αυτοδόμηση μέσω αμοιβαίας υποστήριξης και αλληλοβοήθειας.

4. Η Abahlali base Mjondolo (AbM) στη Νότια Αφρική

Ένα ακόμη έντονα αναπτυσσόμενο παράδειγμα στην κατεύθυνση της συλλογικής διαχείρισης της κρίσης κατοικίας καθώς και του οικιστικού κοινωνείν αποτελεί αυτό των κοινοτικών καταπιστευμάτων γης (community land trusts - CLT) . Το μοντέλο των CLT αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 70 κυρίως στις ΗΠΑ μέσα από το κίνημα των δικαιωμάτων καθώς και τα κινήματα γειτονιάς και βασίζεται στην ιδέα της κατάληψης αχρησιμοποίητων δημόσιων ή δημοτικών εκτάσεων για την κατασκευή και παροχή στέγης σε ανθρώπους χαμηλών εισοδημάτων. Επίσης πολλές φορές οι πρακτικές των CLT συνδέονται και με ευρύτερες πολιτικές, οικολογικές κινήσεις ενάντια σε κερδοσκοπικές λογικές εξευγενισμού σε γειτονιές του αστικού ιστού (Σιατίτσα 2017).

Πολλά από τα χαρακτηριστικά των CLT, αλλά διευρυμένα σε ένα μεγαλύτερο πλαίσιο διεκδικήσεων καθώς και οι ιδιαιτερότητες στο πολιτικό αλλά και οικιστικό περιβάλλον της Νότιας Αφρικής , οδήγησαν το 2005 στη δημιουργία του κινήματος Abahlali base Mjondolo (AbM) που μεταφράζεται ως «αυτοί που μένουν στις παραγκουπόλεις». Το κίνημα AbM (Εικόνα 4) γεννήθηκε μέσα από τις διεκδικήσεις των κατοίκων των παραγκουπόλεων οι οποίοι αντιμετώπισαν ένα νέο απαρνηχάντ μέσω της οικονομικής εκμετάλλευσης από τη «μαύρη ελίτ» καθώς και από τις νεοφιλελεύθερες κερδοσκοπικές πρακτικές, οι οποίες εντάθηκαν το 2010 όταν η Νότια Αφρική διοργάνωσε το παγκόσμιο κύπελλο ποδοσφαίρου. Πολλοί κάτοικοι των παραγκουπόλεων εκτοπίστηκαν σε καταυλισμούς και τα σπίτια τους κατεδαφίστηκαν ενώ τους αφαιρέθηκε οποιαδήποτε πρόσβαση στην κατοικία. Η πρώτη δράση του AbM ήταν το μπλοκάρισμα ενός δρόμου για την αποτροπή κατεδάφισης κατοικίας. (Mathivet and Buckingham 2009).

Εικόνα 4: Το κίνημα Abahlali base Mjondolo (AbM)

Πηγή: www.abahlali.org

Η AbM αποτελεί τη μεγαλύτερη κίνηση κατοίκων των παραγκουπόλεων στη Νότια Αφρική αριθμώντας πολλές δεκάδες χιλιάδες μέλη ενώ εκτείνεται χωρικά σε όλη την περιοχή KwaZulu Natal γύρω από την πόλη Durban αλλά και ευρύτερα στις πόλεις του Cape Town και του Johannesburg.

Οι δράσεις του κινήματος AbM είναι ανεξάρτητες από το κράτος και τα πολιτικά κόμματα. Οι αποφάσεις λαμβάνονται από τη γενική συνέλευση της AbM. Στις βασικές αρχές λειτουργίας της είναι η επίτευξη ποιοτικής κοινωνικής κατοικίας, η επαρκής πρόσβαση σε φυσικούς πόρους και υποδομές καθώς και η εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων και της προαστιοποίησης των ανθρώπων χαμηλότερων εισοδημάτων. Στις πρακτικές τους περιλαμβάνονται καταλήψεις κοινοτικής και κρατικής γης (τόσο ως τρόπο διαμαρτυρίας, όσο και ως διεκδίκηση του δικαιώματος ανέγερσης κοινωνικών κατοικιών), στις επανασυνδέσεις νερού και ρεύματος όπως επίσης και σε ένα ευρύτερο φάσμα πολιτικών και κοινωνικών διεκδικήσεων μέσω διαμαρτυριών, δράσεων, διαδηλώσεων, κτλ. (Mathivet and Buckingham 2009, Huchzermeyer 2014).

Η AbM επίσης αντιτάσσεται στις λογικές διαχωρισμού μεταξύ αστικού και περιαστικού πληθυσμού και μέσα από το ευρύ φάσμα των δράσεών της κινείται στην κατεύθυνση του αστικού αλλά και του οικιστικού κοινωνείν. Έτσι η AbM αποτελεί πολλά παραπάνω από μια ακόμη πρωτοβουλία κοινοτικών καταπιστευμάτων γης. Το νοτιοαφρικανικό κίνημα των κατοίκων των παραγκουπόλεων AbM αγωνίζεται

σθεναρά ενάντια στις εκκενώσεις κατοικιών και υπέρ της παροχής κοινωνικής κατοικίας. Οι κοινότητες του οργανώνονται για να στηρίξουν φτωχούς και άστεγους στους οικισμούς οι οποίοι υποφέρουν από έλλειψη καθαρού νερού και τροφίμων, όπως επίσης οι πολιτικές του δράσεις τάσσονται πάντα στην κατεύθυνση των πολιτικών δικαιωμάτων και ενάντια στις λογικές απαρτχάιντ επανορίζοντας ταυτόχρονα το πρόταγμα για το δικαίωμα στην πόλη (Huchzermeyer 2014).

Το παράδειγμα της AbM δείχνει ένα ευρύτερο δρόμο που μπορούν να ακολουθήσουν οι κινήσεις του αστικού κοινωνίου περιλαμβάνοντας τόσο ένα ευρύ φάσμα διεκδικήσεων γύρω από το δικαίωμα στην πόλη όσο και μια σαφή κατεύθυνση στην εξάλειψη των παραγκουπόλεων και στην μέριμνα για παροχή αξιοπρεπούς κοινωνικής κατοικίας.

Είναι ένα παράδειγμα που με βάση την ανάλυση για τις μορφές των οικιστικών κοινών που αναπτύξαμε στο κεφάλαιο 4 συμπυκνώνεται σε ένα μίγμα τόσο των μορφών πολιτικής πράξης εναντίωσης όσο και στην προοπτική δημιουργίας οικιστικών εναλλακτικών.

5.4 Συμπεράσματα

Μελετώντας ποικίλες μορφές και παραδείγματα οικιστικού κοινωνείν στον παγκόσμιο χάρτη παρατηρήσαμε ένα μεγάλο βαθμό διαφοροποίησης όσον αφορά τον αρχικό τρόπο παροχής του οικοπέδου και των νομικών-θεσμικών κινήσεων ως προς την απόκτησή του, αλλά και ένα σημαντικό βαθμό σύγκλισης σε ότι αφορά το διαρκές πρόταγμα της επίτευξης παροχής αξιοπρεπούς στέγης και διαβίωσης σε αυτό-οργανωμένη και συμμετοχική βάση. Όσον αφορά τις διαφορές, αυτές εντοπίζονται στα καταστατικά πλαίσια οργάνωσης, χρηματοδότησης, ανεξαρτησίας από το κράτος και την αγορά, καθώς και στους τρόπους οργάνωσης και λειτουργίας της κάθε μελέτης περίπτωσης.

Έχουμε για παράδειγμα στην μια άκρη του φάσματος τα παραδείγματα των οικιστικών κοινωνιών των κατελιημμένων προσφυγικών της λεωφόρου Αλεξάνδρας και του κινήματος Abahlali base Mjondolo (AbM) στη νότια Αφρική, τα οποία, έχοντας γεννηθεί ως κομμάτι ευρύτερων διεκδικήσεων των αυτόνομων κινήματων πόλης, υποστηρίζουν την εναντιωματική στο κράτος και στην αγορά κατεύθυνση, ως βάση του οικιστικού κοινωνείν, καθώς δρουν αυτόνομα πέρα από τους όποιους νομικούς και θεσμικούς περιορισμούς. Μέσω των πρακτικών της κατάληψης, της αυτοδόμησης και της προσεικείωσης δημιουργούν τις συνθήκες εκείνες του οικιστικού κοινωνείν με το οργανωτικό τους πλαίσιο να ενθαρρύνει και να ενισχύει τον έντονα αυτό-οργανωμένο και αντι-εμπορευματικό τους χαρακτήρα.

Στην άλλη πλευρά του φάσματος κατατάσσουμε τα παραδείγματα του Mietshäuser Syndikat στη Γερμανία, καθώς και την ομοσπονδία στεγαστικών κοοπερατίβων FUCVAM στην Ουρουγουάη. Αυτά τα παραδείγματα οικιστικών κοινωνιών εφαρμόζουν ένα μίγμα των πολιτικών του αστικού κοινωνείν, τόσο εκείνου του παραδείγματος των συνεταιρισμών κατοικίας ως προς τη νομική τους μορφή, όσο και εκείνο της αυτοδόμησης όσον αφορά δράσεις επέκτασης του οικιστικού τους αποθέματος. Επίσης στα καταστατικά πλαίσια λειτουργίας τους είναι εμφανής, η σε ένα βαθμό, σύμπλευση τους με τις κρατικές παροχές αλλά και τις ρυθμίσεις της αγοράς, προσπαθώντας όμως ταυτόχρονα να διασφαλίσουν μέσω ιδιαίτερων κανόνων και θεσμών το αυτό-οργανωμένο και ισότιμο πλαίσιο λειτουργίας τους, αποτρέποντας οποιαδήποτε εμπορευματοποίηση του οικιστικού κοινού .

Παρά τις διαφορές τους ωστόσο τα εγχειρήματα που παρατέθηκαν παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες και κοινά στοιχεία ως προς τις βασικές αρχές που διέπουν ένα οικιστικό κοινό (κάτι που αναπτύξαμε εκτενώς στο κεφάλαιο 4) όπως αυτά της αυτοοργανωμένης λειτουργίας, καθώς και της τάσης από-εμπορευματοποίησής από μια δυνητική εμπορική εκμετάλλευση. Επίσης τα καταστατικά λειτουργίας και των τεσσάρων παραδειγμάτων οικιστικών κοιτών που παραθέσαμε παρουσιάζουν αρκετά κοινά ως προς την ανάγκη παροχής αξιοπρεπούς στέγασης και κατοικίας για τους εν δυνάμει οικειοποιητές-κοινωνούς που θα πλαισιώσουν το αντίστοιχο εγχείρημα, εναντιώμενα ταυτόχρονα στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές των νέων αστικών περιφράξεων και στην κρίση κατοικίας.

Το μεγάλο ψηφιδωτό του πάζλ των οικιστικών κοιτών, παρά τις επί μέρους δυσκολίες και αντιφάσεις που αντιμετωπίζει, δύναται και μπορεί να αποτελέσει σημαντική εναλλακτική αλλά και δημιουργική πρόταση στο σημερινό περιβάλλον της οικονομικής κρίσης αλλά και της επακόλουθης κρίσης της κατοικίας, όπου κρίνεται περισσότερο αναγκαία από ποτέ η κατεύθυνση προς ένα οικιστικό κοινωνείν.

Επίλογος- Συμπεράσματα

Η παρούσα πτυχιακή εργασία σκοπό είχε να αναδείξει τις θέσεις γύρω από τις περιφράξεις και τα κοινά, να φωτίσει τις πτυχές του αστικού και του οικιστικού κοινωνείν και να διερευνήσει το βαθμό που οι θεωρητικές αυτές θέσεις μετουσιώθηκαν σε πρακτικές συλλογικής δράσης στον αστικό χώρο από κοινότητες αλλά και κινήματα πόλης τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Μέσα από την παράθεση μιας γεννεαλογίας της σκέψης γύρω από τα κοινά και τις περιφράξεις με βάση διαφορετικές ιδεολογικο-πολιτικές αφετηρίες, επιλέχθηκε η προσέγγιση των αντικαπιταλιστικών κοινωνιών ενάντια στις νέες (αστικές) περιφράξεις. Τονίστηκε η σημασία των δράσεων των αυτόνομων κοινωνικών κινήματων πόλης στην επανομηματοδότηση και τη διεύρυνση του προτάγματος του Lefebvre για «το δικαίωμα στην πόλη» και μέσω των σύγχρονων προσεγγίσεων για τα αστικά κοινά προτάθηκε μια ευρύτερη κατεύθυνση αστικού κοινωνείν ενάντια στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές περίφραξης του κεφαλαίου στις σύγχρονες μητροπόλεις. Συζητήθηκε το πλαίσιο των αστικών κοινωνιών ως αυτών που αναπτύσσονται γύρω από τα ζητήματα παραγωγής και αναπαραγωγής στις σύγχρονες πόλεις μέσω της συλλογικής χρήσης του κοινού χώρου, καθώς επίσης και μέσω της δημιουργικότητας των οικειοποιητών-κοινωνών τους, επαναπροσδιορίζοντας τις συνθήκες σύλληψης του χωρικού περιβάλλοντος των πόλεων. Υπό την οπτική αυτή, διερευνήθηκε η έννοια του κοινού χώρου που δημιουργείται στις στιγμές του αστικού κοινωνείν ως ο χώρος κατώφλι που δημιουργεί προοπτικές διεύρυνσης του κοινωνείν στην πόλη.

Ως μια συνθήκη διεύρυνσης του αστικού κοινωνείν, ιδιαίτερα στο παρόν της οικονομικής κρίσης καθώς και της κρίσης κατοικίας και στεγαστικού αποθέματος ειδικότερα, ερευνήθηκαν οι προσεγγίσεις ανάπτυξης οικιστικών κοινωνιών. Τα οικιστικά κοινά αποτελούν έναν ιδιαίτερο θεσμό και μηχανισμό παροχής οικιστικού πόρου που ορίζονται ως τέτοια με βάση τις δομές συλλογικής (από-κοινού) ιδιοκτησίας και χρήσης, το μοτίβο οργάνωσης (αυτό-οργάνωση) και το πλαίσιο διαχείρισης που δημιουργείται γύρω από αυτά, όπως επίσης και τις μορφές κοινωνικών σχέσεων που δημιουργούνται εντός της κοινότητας από τους οικειοποιητές-κοινωνούς. Η ανάλυσή μας ανέδειξε, με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, τη διάκριση των οικιστικών κοινωνιών με γνώμονα το βαθμό απο-εμπορευματοποίησής και αυτό-οργανωσής τους,

καθώς επίσης συζήτησε τις βασικές αρχές που διέπουν το προεικονιστικό, το στρατηγικό καθώς και το ηγεμονικό κοινωνείν.

Αναλύθηκε το κατά πόσο οι κοινότητες των αστικών κοινωνιών μέσω των πρακτικών τους μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες τόσο για ένα «δικαίωμα στην πόλη», όσο και για ένα «δικαίωμα στην κατοικία» μέσω της ενίσχυσης του οικιστικού κοινωνείν. Της διαδικασίας δηλαδή εκείνης που βασιζόμενη στις αρχές του κοινωνείν, της αυτό-οργάνωσης, της από-κοινού διαβίωσης και της ανάγκης απο-εμπορευματοποίησης της στέγασης, όχι μόνο προτείνει, αλλά δημιουργεί προεικονιστικά στο «εδώ και τώρα» μορφές συλλογικής στέγασης και ποιοτικής κατοικίας, ανεξάρτητης από τις κερδοσκοπικές λογικές της αγοράς αλλά και της αμυδρής κρατικής πρόνοιας για επαρκή στέγαση.

Μέσα από το πρίσμα της ανάλυσης των μορφών των οικιστικών εναλλακτικών των οικιστικών κοινών παρατέθηκαν παραδείγματα από όλο τον πλανήτη. Σε αυτά παρουσιάζονται επί μέρους διαφορές, οι οποίες εδράζονται στη σύνδεση του θεσμικού πλαισίου τους με κρατικές παροχές και ρυθμίσεις της αγοράς, αλλά και πολλές ομοιότητες οι οποίες απαντώνται στα σαφή καθορισμένα καταστατικά πλαίσια οργάνωσης και λειτουργίας τους που απαντούν στις βασικές αρχές του οικιστικού κοινωνείν, δηλαδή αυτές της αυτό-οργάνωσης αλλά και της δυνατότητας απο-εμπορευματοποίησης του οικιστικού κοινού. Οι τέσσερις μελέτες περίπτωσης μας συνηγορούν αν μη τι άλλο στην ανάγκη διεύρυνσης των κινήσεων υπέρ ενός νέου παραδείγματος συλλογικής από-κοινού οργάνωσης των ζητημάτων της στέγασης και της κατοικίας.

Αναμφίβολα οι κινήσεις και οι πρακτικές του οικιστικού κοινωνείν αντιμετωπίζουν αρκετές αντιφάσεις και δυσκολίες στην προσπάθεια για την εξάπλωση και την παγίωσή τους, όμως κρίνονται ελπιδοφόρες στο παρόν της οικονομικής κρίσης αλλά και της κρίσης κατοικίας ειδικότερα.

Η παρούσα εργασία δεν καλύπτει όλο το φάσμα των πρακτικών τόσο του αστικού όσο και του οικιστικού κοινωνείν, κάτι που δύναται να αναπτυχθεί περαιτέρω από επόμενες έρευνες και μελέτες, αλλά θα ήθελε να προσφέρει στη διεύρυνση της σκέψης γύρω από τις προοπτικές του αστικού, αλλά και του οικιστικού κοινωνείν, σε

μια περίοδο έντονης εξατομίκευσης, εμπορευματοποίησης και διαρκών περιφράξεων σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας.

Περαιτέρω έρευνα κρίνεται απαραίτητη και επικείμενοι μελετητές θα μπορούσαν να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους σε θέματα που σχετίζονται με την περαιτέρω ανάπτυξη θεωρητικών σχημάτων προς ένα οικιστικό κοινωνείν, με την εκτενέστερη πρωτογενή και δευτερογενή έρευνα σε περιοχές όπου είναι έντονα ορατό το παράδειγμα του οικιστικού κοινωνείν, όπως επίσης και σε μελέτες σε ζητήματα που αφορούν ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάδειξης του αστικού και του οικιστικού κοινωνείν.

Βιβλιογραφία

- Agrawal A.,(2003) Sustainable governance of common-pool resources: context, methods, and politics. *Annual Review of Anthropology*, 32(1), pp.243-262.
- Agrawal A. (2001) Common property institutions and sustainable governance of resources. *World development*, 29(10), pp.1649-1672.
- Arvanitidis P. and Nasioka F. (2017) Urban Open Greenspace as a Commons, An Exploratory Case Study in Greece, *The Public Sector*, 43(1), pp. 19-32.
- Arvanitidis P. and Papagiannitsis G. (2020) Urban open spaces as a commons: The credibility thesis and common property in a self-governed park of Athens, Greece, *Cities*, 97
- Αρβανιτίδης, Π. (2017). «Τα κοινά ως θεσμός διαχείρισης των κοινών πόρων: η συμβολή της Έλινορ Όστρομ». Πρόταση, 11, σελ.280-282
- Bart van der S., Ask Katzeff, Leendert van Hoogenhuijze, Geronimo, George Katsiaficas-*The City Is Ours_ Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present*-PM Press (2014)
- Balmer I. and Bernet T. (2015). *Housing as a Common Resource? Decommmodification and Self-Organization in Housing - Examples from Germany and Switzerland*. In: M. Dellenbaugh, M. Kip, M. Bienick, A. K. Müller and M. Schwegmann (eds.) *Urban Commons. Moving Beyond State and Market*. Bauwelt Fundamente pp. 178-195. Basel: Birkhäuser
- Bauwens M. (2012) Blueprint for P2P Society : The partner state and ethical economy,
https://wiki.p2pfoundation.net/Michel_Bauwens%27_Blueprint_for_P2P_Society
- Βαταβάλη Φ. and Σιατίτσα Δ. (2011) Η «κρίση» της κατοικίας και η ανάγκη για μια νέα στεγαστική πολιτική. Δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο : <http://courses.arch.ntua.gr/>
- Βρυχέα Α. (2003) *Κατοίκιση και Κατοικία –διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Bollier, David.(2016) *Κοινά*. Μια σύντομη εισαγωγή. Εκδόσεις Angelus Novus
- Bonefeld W. (2001) *The permanence of primitive accumulation: commodity fetishism and social constitution*. In <http://www.commoner.org.uk/02bonefeld>.

- Burton M. (2000) *The city as commons –Creating a deliberate place through land use planning*. In 8th IASCP Conference, Bloomington, Indiana
- Brenner N. and Theodore N. (2002). Cities and the Geographies of “Actually Existing Neoliberalism.” *Antipode*, 34(3), pp. 349–379.
- Caffentzis G. (2010) *Το μέλλον των «κοινών»: Νεοφιλελεύθερο plan B ή πρωταρχική αποσυσσώρευση του κεφαλαίου; μετάφραση από rebelnet.gr αρχικά δημοσιευμένο στο New formations*, 69(19), pp 23-41
- Caffentzis, G. and Federici, S., (2014) Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49 (suppl 1), 92–105. doi:10.1093/cdj/bsu006
- Castells M. (1980) *Πόλη και κοινωνικοί αγώνες* (μτφ Κόκκινος, Παγκαλου), εκδόσεις αγώνας
- Coase, R. (1960). "The Problem of Social Cost". *Journal of Law and Economics* 3(1): 1–44.
- Davis, Mike, (2006). *Planet of slums*. London ; New York :Verso,
- Dellenbaugh M., Kip M., Bieniok M., Müller A. and Schwegmann M. (eds.) (2015). *Urban commons: Moving beyond state and market*. Birkhäuser.
- De Angelis M.(2013) *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*. Εκδόσεις των Ξένων
- De Angelis M. and Stavrides S. (2011 [2010]). *Σχετικά με τα Κοινά. Στο Commons vs Crisis: η έξοδος από τον καπιταλισμό και κάθε ετερονομία περνάει μέσα από τον αγώνα για τα κοινά*. Θεσσαλονίκη: Rebel: Θεωρία και ανάλυση για το ανταγωνιστικό κίνημα
- Dyer-Witheford N. (2010) *Commonism*. In Turbulence Collective (eds.) *What would it mean to win?* Oakland, CA: PM Press
- Federici S. (2011) *Ο κάλιμπαν και η μάγισσα- γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση*, Εκδόσεις των ξένων
- Hagbert P., Larsen H.G., Thörn H. and Wasshede C (eds) (2020) *Contemporary Co-housing in Europe: Towards Sustainable Cities?* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429450174>
- Hardt M. and Negri A. (2009) *Commonwealth*. Harvard University Press
- Hardin G. (1968) The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), pp. 1243-1248
- Harvey, D. (2013[2012]) *Εξεγερμένες Πόλεις: Από το Δικαίωμα στη Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης*, (μτφρ. Κ. Χαλμούκου). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.

Harvey D. (2007) *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας. Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, Μεταίχμιο, Αθήνα

Harvey D. (2011) The Future of the Commons, *Radical History Review*, 109, pp. 101-107

Hodkinson S. (2010) Housing in Common: In search of a strategy for housing alterity in England in the 21st century, In D.Fuller, A. Jonas, and R. Lee (eds.) *Alternative economic and political spaces: Interrogating alterity*, Farnham: Ashgate

Hodkinson S. (2012) The new urban enclosures, *City*, 16(5), pp. 500-518

Hodkinson S. (2012b) The return of the housing question. *Ephemera: theory & politics in organization*, 12(4): 423-444.

Holm A. and Kuhn A. (2010) Squatting and urban renewal: the interaction of squatter movements and strategies of urban restructuring in Berlin. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(3), pp. 644-658

Huchzermeyer M. (2014). Invoking Lefebvre's "right to the city" in South Africa today: A response to Walsh. *City*, 18(1), pp. 41–49.

Katsiaficas G. (2007) *Η Ανατροπή της Πολιτικής, Ευρωπαϊκά Αυτόνομα Κοινωνικά Κινήματα και η Αποαποικιοποίηση της Καθημερινής Ζωής* (μτφρ. Π. Καλαμαράς). Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Κιουπκιολής, Α. (2014) *Για τα κοινά της ελευθερίας*. Εκδόσεις Εξάρχεια

Κωτσάκης Δ. (2016) *Η δυναμική του κοινού-ταξικές αντιθέσεις και ηγεμονία στον κοινωνικό χώρο*, Αθήνα: Εκδόσεις των ξένων

Lefebvre H. (1977[1968]) *Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και Πολιτική* (μτφρ. Τουρνικιώτης Π., Λωράν Κ.). Αθήνα: Παπαζήση.

Lefebvre H. (1991[1974]) *The Production of Space*, Oxford, Blackwell

Linebaugh P. (2008) *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. London: University of California Press.

Linebaugh P. (2014) *Stop, Thief! The Commons, Enclosures, and Resistance*, PM Press

Λιερός Γ. (2016) *Κοινά, κοινότητες, κοινοκτημοσύνη, κομμουνισμός*, Εκδόσεις των συναδέλφων

Marcuse, P. (2009) „A critical approach to the subprime mortgage crisis in the United States: Rethinking the public sector in housing“, *City and Community*, 8(3): 351-56.

- Martínez M. A. (2018) *The Urban Politics of Squatters' Movements*, Palgrave Macmillan
- Marx K. (2009[1867]) *Το Κεφάλαιο, τόμος Ι* (μτφρ. Μαυρομμάτης Π.). Αθήνα: Εποχή.
- Mathivet C. and Buckingham S. (2009) *The Abahlali baseMjondolo Shack Dwellers Movement and the Right to the City in South Africa*, http://www.citego.org/bdf_fiche-document-1469_en.html
- Μιτζάλης Ν. (2008) *Παραγωγή κατοικίας και αστικός χώρος τον μεσοπόλεμο*, Futura, Αθήνα
- Midnight Notes Collective (1990) "Introduction to the New Enclosures", *Midnight Notes*, 10, no 1, 1-9
- Midnight Notes Collective and Friends (2011[2009]) Υποσχετικές Επιστολές: από την Κρίση στα Κοινά. Στο: *Commons vs Crisis*. Θεσσαλονίκη: Rebel, 96-153.
- Moroni, P. (1999[1994]) *Αυτοδιευθυνόμενα Κοινωνικά Κέντρα, Νομαδισμοί, ριζώματα, επιθυμίες στο χώρο και το χρόνο της μητρόπολης*, (μτφρ. Π. Καλαμαράς) Αθήνα: Αγριόγατα.
- Μπριασούλη, Ε. (2003) *Τα «κοινά» - πόροι συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ευθύνης: έννοιες, προβλήματα και το ζήτημα της διαχείρισής τους. Αειχώρος*, 2(1), σελ. 36-57.
- Nahoum B. (2013) Forty Years of Self-Management in Popular Housing in Uruguay: The "FUCVAM Model". In C.P. Harnecker (eds) *Cooperatives and Socialism*. Palgrave Macmillan, London
- Nonini D. (2017) Theorizing the urban housing commons, *Focaal*, 79, pp. 23-38.
- Ostrom E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom E. (2012) *The Future of the Commons: Beyond Market Failure and Government Regulation*, London: The Institute of Economic Affairs.
- Παπανδρέου Ε. και Λυκουριώτη Ι. (2011) *Αποκλίσεις Χρήσεων. Η μεταβολή του Αρχιτεκτονικού προγράμματος και της δομής στα προσφυγικά της λεωφόρου Αλεξάνδρας*. Αρχιτεκτονική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός - Συμβιώσεις»
- Πέττας Δ. (2018) *Δημόσιος χώρος πόλη και εξουσία*, εκδόσεις των συναδέλφων
- Πολάνι Κ. (2007) *Ο μεγάλος μετασχηματισμός* (μτφ. Γαγανάκης Κ.), εκδόσεις Νησίδες

Σιατίτσα Δ. (2017) Εναλλακτικά μοντέλα συλλογικής ιδιοκτησίας και κατοικίας. Στο Θ. Ανδρίτσος, Γ. Βελεγράκης και Ε. Καραγκιοζίδου (επιμ.) *Τετράδια Ριζοσπαστικής Γεωγραφίας*, συλλογική έκδοση

Σιατίτσα Δ. Αράπογλου Β. (2019) Πολιτικές αξιοποίησης κενών κτιρίων για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών, *Κατοικία και Κοινωνία*

Stavrvides, St. (2013) Re-inventing Spaces of Commoning: Occupied Squares in Movement, *Quaderns-e Institut Catala d' Antropologia*, 18(2), pp. 22-39.

Stavrvides, St. (2014) Emerging Common Spaces as Challenge to the City of Crisis. In J. K. Brekke, D. Dalakoglou, C. Fillipidis and A. Vradis (eds) *Crisisscapes: Athens and Beyond*. Athens: City at a Time of Crisis project, pp. 209-214.

Stavrvides, S., (2015). Common space as threshold space: urban commoning in struggles to re-appropriate public space. *Footprint*, 9-19.

Stavrvides S. (2019) *Common Spaces of Urban Emancipation*, Manchester University Press

Stavrvides, S. (2020) Reclaiming the City as Commons. Learning from Latin American Housing Movements, *Build Environment*, 46(1), pp. 139-153.

Σούζας Ν. (2015) *Σταμάτα να μιλάς για θάνατο μωρό μου- Πολιτική και κουλτούρα στο ανταγωνιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1974-1998)*, Ναυτίλος, Θεσσαλονίκη

Σταυρίδης Σ. (2018) *Κοινός χώρος- Η πόλη ως τόπος των κοινών*, Angelus Novus, Αθήνα

Στυλίδης Ι. (2013) *Ένα οικοδομικό τετράγωνο*, Το κεντρί, Θεσσαλονίκη

Συλλογικό (2017) *Οι αγώνες για τη στέγαση στις γειτονιές του Τορίνο*, Ασύμμετρη απειλή, Αθήνα

Susser I. and Tonnelat S. (2013) Transformative cities: The three urban commons, *Focaal- Journal of global and historical anthropology*, 66, pp. 105-121

Squatting Europe Collective (2014) *The Squatters' Movement in Europe Commons and Autonomy as Alternatives to Capitalism*, Pluto Press

Squatting Europe Collective (2013) *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles*, Autonomedia

Τσαβδάρογλου Χ. (2016) Κοινά περιφράξεις- διαλεκτική προσέγγιση του χώρου , διδακτορική διατριβή , αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τσαβδάρογλου Χ. (2016) Θεωρητικά περάσματα από τα κινήματα για το «Δικαίωμα στην Πόλη» στα κινήματα κατάληψης του «Κοινού Χώρου»: παγκόσμια

παραδείγματα και η περίπτωση της Ελλάδας την εποχή της κρίσης , ερευνητική ομάδα- περιοδικό αόρατες πόλεις, <https://aoratespoleis.files.wordpress.com/>

Τσαβδάρου Χ. (2019) Το δικαίωμα των προσφύγων στην στέγαση. Στεγαστικά κοινά και πολιτικές χωροθέτησης κέντρων φιλοξενίας σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας πρακτικά συνεδρίου

Tsavdaroglou Ch. (2018) The Newcomers' Right to the Common Space: The Case of Athens during the Refugee Crisis, *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 17(2), pp. 376-401

Ηλεκτρονικές πηγές :

FLOK Society Project : https://wiki.p2pfoundation.net/FLOK_Society_Project

Εργαστήριο Αρχιτεκτονικού Χώρου και Επικοινωνίας, Σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο <http://www.arch.ntua.gr/housing>

Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, χώρος και πολιτισμός, διατμηματικό πρόγραμμα σε προπτυχιακό επίπεδο, σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο <http://courses.arch.ntua.gr/stavrides.html>

Η ιστοσελίδα της συνέλευσης κατελιημμένων προσφυγικών <https://prosfygika.espivblogs.net/>

Η ιστοσελίδα του Mietshäuser Syndikat <https://www.syndikat.org/>

Η ιστοσελίδα της FUCVAM <https://www.fucvam.org.uy/>

Η ιστοσελίδα του Abahlali baseMjondolo: www.abahlali.org